

The Use of Archive in Humanities Research: Experience of a Modern Linguist

Chetana Nagavajara

Dr.phil. (Comparative Literature), Emeritus Professor,

Silpakron University

E-mail: chetanan@hotmail.com

3

ปีที่ 21

ฉบับที่ 3

ก.ค.

-

ก.ย.

2558

Abstract

In an age in which the humanities at the international level are awakening from a state of theoretical fixation, the importance of having access to primary sources is becoming more apparent. The use of archival materials enables researchers to give concrete answers to research questions, which naturally lends credibility to their research findings. The author discusses the tripartite relationships among the following factors: 1) The accumulation and preservation of data in the form of archival materials; 2) The systematic management of these materials that should create public awareness of cultural heritage and at the same time respond to scholarly needs; and 3) The utilization by, and the role of, users, which is the ultimate goal of all

archival activities. The author offers analyses of case studies based on general as well as his own experiences, both in foreign and Thai contexts, in order to reaffirm the point that archival materials can give answers that are denied to other forms of data. In Thailand, systematic archival enterprises are only just beginning and need all kinds of support. Not only the humanities are experiencing an archival renaissance, but other fields of study, such as the visual arts, are becoming conscious of the potential of archival data in enhancing the understanding and appreciation of the arts. On the negative side, the neglect or destruction of archival materials can leave irreparable knowledge gaps, as may be witnessed from the case of the history of modern Thai theatre.

Vol. 21
No. 3
Jul.
-
Sep.
2015

Keywords : archive, humanities, primary source,
research

การใช้จดหมายเหตุ ในการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ : ประสบการณ์ของครูภาษาตะวันตก*

เจตนา นาควัชร

Dr.phil. (วรรณคดีเปรียบเทียบ), ศาสตราจารย์เกียรติคุณ
มหาวิทยาลัยศิลปากร

E-mail : chetanan@hotmail.com

5

บทคัดย่อ

ในยุคที่วงวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ในระดับนานาชาติกำลังฟื้นตัวจากการหมกมุ่นอยู่กับเรื่องของทฤษฎี ความสำคัญของการเข้าถึงแหล่งข้อมูลปฐมภูมิก็เห็นประจักษ์ชัดขึ้น การใช้จดหมายเหตุในการวิจัยช่วยให้นักวิจัยสามารถตอบโจทย์การวิจัยได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งทำให้ผลการวิจัยน่าเชื่อถือ ผู้เขียนอภิปรายความเชื่อมโยงของ“ไตรภาคี” ของงานจดหมายเหตุ อันได้แก่ 1) การสะสมและเก็บรักษาข้อมูลในรูปของจดหมายเหตุ 2) การจัดการกับจดหมายเหตุอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความสนใจในเรื่องของมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่มหาชนและสนองความต้องการทางวิชาการ และ 3) การนำไปใช้และบทบาทของผู้ใช้อันเป็นจุดหมายปลายทางของกิจทั้งหลายที่ว่าด้วย

ปีที่ 21

ฉบับที่ 3

ก.ค.

-

ก.ย.

2558

*เรียบเรียงจากบทบรรยายในหัวข้อเดียวกัน ในรายการเสวนา “เล่าสู่กันฟังเรื่องหนังสือ” ครั้งที่ 5 วันที่ 19 พฤศจิกายน 2558 ณ ห้องสมุด ชั้น 7 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

จดหมายเหตุ ทั้งนี้ผู้เขียนวิเคราะห์ตัวอย่างที่เป็น
รูปธรรม ทั้งที่เป็นประสบการณ์ทั่วไปและประสบการณ์
ของตนเองทั้งในและต่างประเทศ เพื่อยืนยันว่า
จดหมายเหตุให้คำตอบที่ข้อมูลประเภทอื่นมีอาจจะให้
ได้ สำหรับวงวิชาการไทยนั้นกิจการด้านจดหมายเหตุ
เพิ่งจะเริ่มก่อตัวอย่างเป็นระบบและต้องการ
การสนับสนุนในทุกๆ ด้าน ไม่ใช่แต่เฉพาะวงการ
มนุษยศาสตร์เท่านั้นที่ใช้จดหมายเหตุกำลัง
ตื่นตัว แต่วิทยาการสาขาอื่น เช่น ทศนศิลป์ ก็สำนึกใน
ศักยภาพของจดหมายเหตุในการสร้างความเข้าใจ และ
ความชื่นชมที่พึงมีต่องานศิลปะ ในด้านลบ การละเลย
จดหมายเหตุหรือทำลายหลักฐานประเภทนี้ก่อให้เกิด
ช่องว่างทางความรู้ที่ไม่อาจจะหาสิ่งใดมาทดแทนได้
ดังตัวอย่างของการศึกษาประวัติศาสตร์ละครเวทียุคใหม่
ของไทย

คำสำคัญ : การวิจัย, ข้อมูลปฐมภูมิ, จดหมายเหตุ,
มนุษยศาสตร์

อารัมภบท : โศกนาฏกรรมบนลำนน้ำเจ้าพระยา

จากประสบการณ์ของนักวิจัยในโครงการวิจัย สกว.การวิจัย ซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2542 มีช่องว่างแห่งความรู้ประเภทหนึ่งที่นักวิจัยไม่สามารถเติมเต็มได้ เพราะขาดหลักฐาน นั่นคือ ข้อมูลอันสำคัญที่เกี่ยวกับละครเวทีของไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นที่ทราบกันว่าช่วง 10 ปีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นยุคที่ละครเวทีสมัยใหม่ของไทยพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วและก่อปรด้วยคุณค่าในทางศิลปะ แต่จนบัดนี้ละครศึกษา (theatre studies) ของไทยก็ยังไม่สามารถที่จะสร้างความต่อเนื่องของประวัติการละครขึ้นมาอย่างสมบูรณ์ได้ ทั้งนี้เพราะหลักฐานเอกสารจากช่วงเวลาดังกล่าวขาดหายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทละครสำคัญๆ เกือบทั้งหมดมิได้รับการตีพิมพ์ ข้อมูลที่ว่าด้วยละครไทยในยุคดังกล่าวมีปรากฏแต่เพียงในรูปของความทรงจำที่เล่าต่อกันมาในแบบของมุขปาฐะ และผู้เขียนเองก็อาจจะมึบทบาทยู่บ้างในด้านนี้ในการให้ข้อมูล เพราะได้ชมละครบางเรื่องที่ยังฝังใจผู้เขียนมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะได้รับประสบการณ์ในขั้นเริ่มต้นเมื่อยังเรียนอยู่ในชั้นมัธยมต้น

เหตุการณ์ที่จะนำมาถ่ายทอดต่อไปนี้จัดได้ว่าเป็นโศกนาฏกรรมทางวิชาการ หรืออาจกล่าวให้จำเพาะเจาะจงลงไปก็คือ เป็นโศกนาฏกรรมของประวัติการละครไทย เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2528 ภาควิชานาฏยสังคีต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้เชิญนักแสดงระดับแนวหน้าของไทยสองท่าน คือ ส. อาสนจินดา กับ สุพรรณ บุรณะพิมพ์ มาร่วมอภิปรายในหัวข้อที่ว่าด้วย “ละครเวทีของไทย” (ภาพ 1) และข้อมูลที่สุพรรณ บุรณะพิมพ์ ซึ่งเป็นนักแสดงเอกฝ่ายหญิงที่โด่งดังที่สุดในยุคทศวรรษ 2490 และต่อมาผันตัวไปเป็นผู้กำกับการแสดงละครโทรทัศน์และภาพยนตร์ ได้ให้ไว้เป็นสิ่งที่ผู้เขียนขออนุญาตเรียกว่าเป็นโศกนาฏกรรม เธอเล่าว่ายุคทองของละครเวทีไทยเกิดขึ้นได้ในช่วงทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะไม่มีภาพยนตร์มาเป็นคู่แข่ง เนื่องจากภาพยนตร์จากฮอลลีวูดชบเซาไปในช่วงดังกล่าวด้วย และภาพยนตร์ไทยก็ยังมีได้ก่อตัวขึ้นมาเป็นกระแส

บันเทิงที่มีผู้ชมจำนวนมาก นักประพันธ์ นักแต่งเพลง นักแสดง และนักดนตรีที่มีฝีมือจึงรวมตัวกันเป็นคณะละครออกแสดงที่โรงละครหลัก 2 แห่ง คือ ศาลาเฉลิมนคร (ใกล้สี่แยกเอสเอบี) และศาลาเฉลิมไทย (ปัจจุบันคือลานเจษฎาบดินทร์) และมีการจัดแสดงเป็นครั้งคราวที่โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง และโรงละครศรีอยุธยา (ใกล้สี่กั๊กพระยาศรี) ผู้คนให้ความสนับสุนกันอย่างล้นหลาม ณ จุดนี้ ผู้เขียนใคร่ขอยืนยันด้วยประสบการณ์ส่วนตัวว่ามีละครหลายเรื่องที่สร้างความประทับใจให้แก่ผู้ชมเป็นอันมาก แต่ภายในเวลาไม่ถึง 10 ปี ภาพยนตร์ฮอลลีวูดก็กลับมาตีตลาด และภาพยนตร์ไทยก็เริ่มตั้งตัวได้ ทำให้ละครเวทีถูกแย่งเวทีไป สุพรรณ บูรณะพิมพ์ เล่าว่าเมื่อคณะละครที่สำคัญๆ เช่น ศิวามณี และ ผกาวลี (ในบางครั้งใช้ชื่อว่า “ลีลาศาสตร์สุนทร”) ต้องเลิกกิจการไป เธอรู้สึกว่าเป็นความสูญเสียอย่างมหันต์ แม้ว่าตัวเองจะมีความสามารถในการแสดงและกำกับการแสดงที่จะประกอบสัมมาชีพต่อไป วันหนึ่งด้วยอารมณ์สิ้นหวัง เธอจึงรวบรวมบทละครที่มีอยู่ซึ่งเข้าใจว่าคงมีจำนวนหลายสิบเรื่อง จากนั้นหาเรือพายได้ลำหนึ่ง ออกไปลอยลำกลางแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วก็มอบเอกสารดังกล่าวฝากกลับไปสู่ธาตุทั้งสี่ผ่านผืนน้ำเจ้าพระยาแห่งนั้น สิ่งที่สูญสลายหายไปกับกระแสน้ำอาจเรียกเป็นภาษาวิชาการได้ว่าจดหมายเหตุอันล้ำค่า การสูญเสียบทละครต้นแบบไปทำให้ละครไทยขาดช่วง ต่อไม่ติด แม้ละครโทรทัศน์ที่เกิดขึ้นหลัง พ.ศ. 2498 อาจจะมีเชื้อไฟของยุคทองแห่งละครเวทีหลงเหลืออยู่บ้าง แต่ไม่ช้าไม่นานแรงกดดันจากการเรียกคนดูโดยหยิบยื่นปฏิภาณทางศิลปะให้แก่มหาชนก็เข้ามาครอบงำวงการละครโทรทัศน์ของไทย สืบต่อสายพันธุ์มาจนกระทั่งทุกวันนี้ ที่ผู้เขียนนำเรื่องนี้มาเล่าต่อสู่กันฟังก็เพื่อต้องการจะตอกย้ำประเด็นที่ว่า จดหมายเหตุมีความสำคัญยิ่งต่อการสร้างสรรค์และต่อการสร้างเสริมสติปัญญาของสังคม ถ้านักการละครรุ่นต่อมาได้มีโอกาสสัมผัสแม้แต่บทละครที่เป็นแค่หลักฐานลายลักษณ์ พวกเขาก็คงยังจะได้สำนึกว่าบทละครที่ทรงคุณค่าเป็นอย่างไร และเป็นหน้าที่ของพวกเขาใช้หรือไม่ที่จะต้องแข่งขันในการสร้างคุณค่าทางศิลปะกับนักการละครรุ่นเก่าที่ได้

วางมาตรฐานเอาไว้สูงมาก บทความนี้เป็นเรื่องของจดหมายเหตุ ผู้เขียนจึงไม่สามารถนำเอาประสบการณ์ตรงของการได้ชมละครดังกล่าวมาวิเคราะห์ไว้อย่างพิสดารได้ จึงเพียงแต่จะขอล่าเอาไว้ว่า การสูญเสียผลงานในรูปแบบของเอกสารต้นฉบับ ทำให้วงการละครไทยถดถอยไปอย่างน่าเสียดาย คุณค่าของจดหมายเหตุจึงมีใช้สิ่งที่เราจะกล่าวกันอย่างลอยๆ แต่เป็นสิ่งที่พิสูจน์ให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ ดังตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น

ภาพ 1 : การอภิปรายเมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2528
ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์
(ด้วยความเอื้อเฟื้อของภาควิชานาฏยสังคีต คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร)

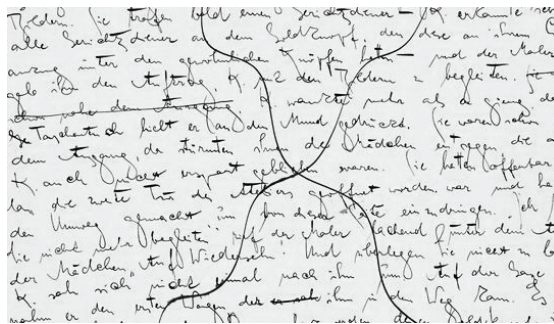
ไตรภาคีของงานจดหมายเหตุ

ประเด็นที่ว่าด้วยหลักการในเรื่องที่เกี่ยวกับจดหมายเหตุนั้น เราอาจจะต้องนำองค์ประกอบสามประการ (ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น “ไตรภาคี”) มาพิจารณา นั่นคือ ประการแรก ตัวจดหมายเหตุ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเอกสาร แต่ก็อาจมีรูปลักษณะอื่นได้ อาทิ ภาพวาด หรือในยุคที่เทคโนโลยีเจริญขึ้น ก็อาจรวมถึงแถบบันทึกเสียงหรือแถบบันทึกภาพได้ด้วย รวมเรียกเป็นศัพท์วิชาการว่า ตัวจดหมายเหตุ หรือ วัสดุจดหมายเหตุหรือข้อมูลจดหมายเหตุ (ภาษาเยอรมันใช้คำเพียงคำเดียว คือ Archivalien ในขณะที่ภาษาอังกฤษต้องใช้วิธีพรรณนาด้วยคำ 2 คำ คือ archival materials) สำหรับในยุค

ปัจจุบันนั้นจดหมายเหตุดิจิทัลมีความสำคัญเพิ่มขึ้นทุกที *ประการที่สอง* กระบวนการจัดการซึ่งมิใช่แต่เป็นเรื่องของการเก็บรวบรวมไว้เท่านั้น แต่จะต้องมีการจัดระบบที่แตกต่างจากระบบของห้องสมุดสามัญที่เรารู้จักกัน (ทั้งนี้เพราะภารกิจของหอจดหมายเหตุ [archive] มีลักษณะที่เป็นตัวของตัวเองอยู่มาก) *ประการที่สาม* การนำไปใช้และบทบาทของผู้ใช้ ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางของกิจที่ว่าด้วยจดหมายเหตุ และเป็นองค์ประกอบที่ชีวิตให้เห็นถึงผลกระทบอันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการได้

จะขอขยายความในส่วนที่เกี่ยวกับ “ภาคี” ที่ 1 ที่ว่าด้วย **การเก็บและสะสมข้อมูลจดหมายเหตุ** เป็นไปได้ว่าในบางครั้ง นักจดหมายเหตุ (archivists) อาจจะยังไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่าตัวจดหมายเหตุมีความสำคัญอย่างไรหรือไม่ เพราะบางครั้งอาจเป็นจดหมายเหตุที่เจ้าของมิได้เป็นผู้ที่มีชื่อเสียง หรือเป็นที่รู้จักกันในวงกว้าง แต่อาจเป็นนักสะสมข้อมูลบางอย่างที่อาจจะเป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ เช่น ภาพถ่ายรุ่นเก่า หรือไปรษณียบัตรรุ่นก่อนที่มีภาพของบ้านเมืองในยุคก่อนๆ ในกรณีนี้นักจดหมายเหตุจะต้องทำงานด้วยหลักการที่ว่า “รับเอาไว้ดีกว่าไม่รับ” หรือในบางครั้งก็ต้องอาศัยสัญชาตญาณซึ่งยากที่จะอธิบายเป็นเหตุเป็นผลได้ แต่ถ้ามีวัสดุบางอย่างที่เป็นตัวบ่งชี้ว่า ถ้าแกะรอยตามไปจะพบสิ่งที่มีคุณค่า คือ ถ้าพบไปรษณียบัตรโบราณเพียงแค่ 1-2 แผ่นก็น่าจะเป็นตัวชี้ทางไปสู่การแสวงหาสภาวะของสังคมต้นกำเนิดได้ ประเด็นที่เป็นปัญหาทาง “วัฒนธรรม” ของกิจการจดหมายเหตุก็คือ ทายาทของผู้วายชนม์มีความสนใจเป็นทุนเดิมหรือไม่ คือคิดว่าสิ่งที่ญาติผู้ใหญ่ทิ้งเอาไว้ น่าจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์หรือไม่ ส่วนที่เป็นอันตรายอย่างยิ่งก็คือ ผู้หลักผู้ใหญ่เองอาจจะสงสัยเอาไว้ว่า ให้โยนทิ้งหรือเผาทิ้งให้หมด กรณีเช่นนี้มีตัวอย่างระดับโลกมาแล้ว เช่น นักประพันธ์ชาวเชคซึ่งเขียนงานเป็นภาษาเยอรมัน คือ Franz Kafka (ค.ศ. 1883-1924) ซึ่งก่อนจะถึงแก่กรรมได้สั่งเพื่อนของเขาให้ทำลายต้นฉบับฉบับต่างๆ ไปเสียเมื่อเขาจากโลกนี้ไปแล้ว บังเอิญเพื่อนของเขาคือ Max Brod (ค.ศ. 1884-1968) เป็นผู้ที่มิพิจารณา

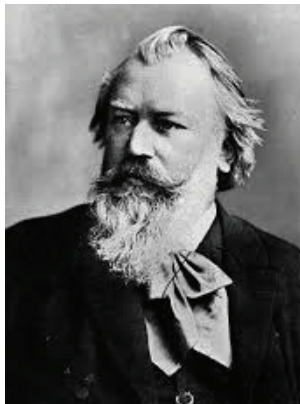
จึงเป็นคำสั่งผู้ตาย นำต้นฉบับเหล่านั้นมาตีพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งงานเหล่านั้นก็ได้กลายเป็นวรรณกรรมที่ได้รับการยอมรับไปทั่วโลก (ภาพ 2) ในกรณีของอาจารย์ของผู้เขียนซึ่งเป็นนักวรรณคดีชั้นนำของเยอรมนีก็เช่นกัน ท่านสั่งภรรยาไว้ว่าให้ทำลายเอกสารทั้งหลายทั้งปวงของท่านเสียเมื่อท่านถึงแก่กรรม แต่ภรรยาเป็นนักวิชาการจึงเป็นคำสั่งท่าน และมอบจดหมายเหตุให้แก่อจดหมายเหตุวรรณคดีเยอรมันที่เมืองมาร์บัค (Deutsches Literaturarchiv Marbach) ไป ผู้เขียนเองได้มีโอกาสสัมผัสกับข้อมูลเหล่านั้น และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในงานวิชาการที่ผู้เขียนเขียนขึ้นในวาระครบ 100 ปีชาตกาลของท่าน (ท่านถึงแก่กรรมเมื่ออายุ 87 ปี) คือบทความขนาดยาวที่มีชื่อว่า “Kurt Wais: A Centenary Appraisal” (2006)¹ ซึ่งมีใช่เป็นการวิเคราะห์ผลงานของศาสตราจารย์ท่านนี้แต่เพียงเท่านั้น หากเป็นการให้ภาพของ “ยุคทอง” ของอุดมศึกษาเยอรมันไปด้วย

ภาพ 2 : ต้นฉบับตัวเขียนของ Franz Kafka เรื่อง “คดีความ” (The Process) ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุวรรณคดีเยอรมัน เมืองมาร์บัค
ที่มา : <http://images.nzz.ch/eos/v2/image/view/620/-text/inset/bcfe7c67/1.18199034/1386277183/kafka-original.jpg>

¹ ตีพิมพ์ในวารสาร *Manusya: Journal of Humanities*, (Special Issue No. 11, 2006), 1-34 และรวมเล่มไว้ใน Chetana Nagavajara, *Bridging Cultural Divides*, (Nakorn Pathom: Faculty of Arts, 2014), 333-402.

กรณีที่เรียกว่าสุดขั้วคือ กรณีของหนึ่งในบรรดาศิtkวที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลกตะวันตก คือ Johannes Brahms (ค.ศ. 1833-1897) (ภาพ 3) เป็นที่ทราบกันดีว่า ท่านเป็นคนที่มุ่งรักษามาตรฐานอย่างสุดๆ(perfectionist) ท่านจึงไม่ทิ้งต้นร่างของผลงานของท่านเอาไว้เลย เราจะรู้ถึงงานของท่านก็แต่ในรูปของโน้ตที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่แล้วเท่านั้น (ถ้าสุดท้ายจะมีผู้ไปพบเศษเสี้ยวของสำเนาผลงานของท่านเพียงชิ้นหนึ่ง!) ในกรณีที่ว่านี้ การมองตนเองด้วยวิจรณ์ญาณที่เข้มข้นเกินไป (self-critical) อาจมีผลทางลบต่อการศึกษาวิจัยได้ เพราะโดยปกติแล้ว นักวิชาการย่อมใส่ใจที่จะค้นคว้าให้ได้มาซึ่งวิวัฒนาการของการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปิน และก็ไม่มีหลักฐานใดจะบ่งชี้ขั้นตอนของการสร้างสรรค์และวิวัฒนาการทางความคิดของศิลปินได้ดีไปกว่าต้นร่างของงาน ยิ่งถ้าได้ติดตามร่างที่ 1-2-3 ฯลฯ ไปจนถึงฉบับที่ตีพิมพ์แล้ว ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง มิใช่แต่เพียงประโยชน์ในทางวิชาการเท่านั้น แต่จะช่วยนักดนตรีที่นำงานของศิลปินไปแสดงโดยตีความให้ใกล้เคียงกับสิ่งที่ผู้แต่งต้องการมากที่สุดได้ด้วย

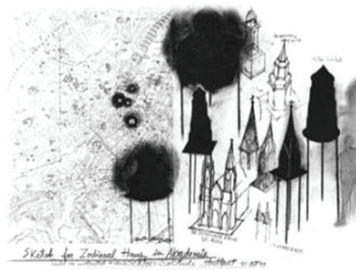
ภาพ 3 : ศิtkวเยอรมัน Johannes Brahms
ที่มา : https://en.wikipedia.org/wiki/Johannes_Brahms

อันที่จริง จดหมายเหตุมีความสำคัญต่อศาสตร์และศิลป์หลายแขนง มีใช้เฉพาะศาสตร์และศิลป์ที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมลายลักษณ์เท่านั้น ผู้เขียนใคร่ขอยกตัวอย่างของการใช้จดหมายเหตุกับงานของทัศนศิลป์ มณฑิร บุญมา (พ.ศ. 2496-2543) ผู้มีผลงานอันได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ นิทรรศการซึ่งกลุ่มนักวิชาการด้านศิลปะ ชื่อ “Thai Art Archives” จัดขึ้นที่ มูลนิธิจิม ทอมป์สัน เมื่อ ค.ศ. 2013 เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจที่ยืนยันได้ว่า จดหมายเหตุช่วยให้เราได้เข้าใจผลงานและกระบวนการสร้างสรรค์ของ ศิลปินได้ดียิ่งขึ้น ในบทวิจารณ์ภาษาอังกฤษชื่อ “Random Thoughts on Montien Boonma and the Archival Approach to His Life and Work” (ค.ศ. 2013)² ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นทั้งจุดเด่นและจุดด้อยของนิทรรศการครั้งนี้ แต่สารที่มีน้ำหนักที่สุดที่สื่อมายังมหาชนได้ก็คือ ความยิ่งใหญ่ของมณฑิร บุญมา มิใช่เป็นเรื่องของฝีมือเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับความเป็นนักคิดของเขา ซึ่งได้รับทั้งการปลูกฝังและการท้าทายจากสำนักศิลปะฝรั่งเศสที่เขาได้ไป ศึกษาต่อ และเขาก็ประกาศว่าเขาเป็นหนี้บุญคุณครูอาจารย์จากสำนักนี้ มาตลอด สำหรับวัตถุประสงค์จดหมายเหตุบางชิ้นนั้น ผู้ชมที่เป็นไทยเท่านั้นที่จะ เข้าใจได้ มีตัวอย่างของงานเขียนที่มณฑิรส่งให้กับศาสตราจารย์ของเขา ซึ่งทำให้ท่านศาสตราจารย์งงง แต่คนไทยทุกคนจะเข้าใจได้ทันที นั่นก็คือ แนวคิดเชิงสุนทรียศาสตร์ของมณฑิรที่ว่า งานสร้างสรรค์เป็นความจริงที่ “ยิ่งใหญ่” กว่าโลกแห่งความเป็นจริงอันเป็นต้นแบบ³ เขาเลือกใช้คำภาษา ฝรั่งเศสว่า “large” ซึ่งในภาษาฝรั่งเศสแปลได้แต่เพียงว่า “กว้าง” หรือ “ใหญ่” แต่ไปไม่ถึงความหมายว่า “ยิ่งใหญ่” ดังเช่นในภาษาไทย ท่านศาสตราจารย์ จึงไม่อาจเข้าใจความคิดของศิษย์ชาวไทยได้ เกร็ดเล็กๆ เหล่านี้ชวนให้ นิทรรศการที่น่าจดหมายเหตุมาแสดงสามารถดึงดูดใจผู้ชมได้เป็นอย่างดี (ภาพ 4) และวงการทัศนศิลป์น่าจะจัดนิทรรศการเช่นนี้ขึ้นอีก ประเด็นที่

² Chetana Nagavajara, “Random Thoughts on Montien Boonma and the Archival Approach to His Life and Work”, *Bridging Cultural Divides*, 287-295.

³ เรื่องเดียวกัน, 593-594.

ว่าด้วยการเก็บรวบรวมและจัดการนั้น เราอาจจะเห็นได้จากความพยายามของทายาทของศิลปินบางคน เช่น ในกรณีของจาง แซ่ตั้ง ผู้เป็นทั้งกวีและจิตรกร ซึ่งบุตรชายรวบรวมจดหมายเหตุ อันรวมถึงต้นร่าง ต้นฉบับ และต้นแบบไว้อย่างเป็นระบบดียิ่ง รอวันที่จะมีผู้สนใจมาใช้ แด่วงการวรรณศิลป์ และทัศนศิลป์ของเรากียังไม่ตื่นตัว ไม่ประสีประสาในคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ เช่นเดียวกัน ทายาทของกวีและจิตรกร อังคาร กัลยาณพงศ์ ก็กำลังรวบรวมจดหมายเหตุของท่านขึ้นมาอย่างเป็นระบบ และผู้เขียนก็คงจะเดาไม่ผิดอีก เช่นกันว่าความย่อหย่อนนั้นจะอยู่ที่ปลายทาง คือผู้ใช้ ซึ่งไม่รู้จักรวาลของที่มีคุณค่าคืออะไร และจะเป็นประโยชน์อย่างไร

ภาพ 4 : ภาพร่างของมณฑิเร บุนนมา
ที่มา : http://www.khaosod.co.th/view_news.php?newsid= TUROc1IXXdOREkyTURRMU5nPT0=

โศกนาฏกรรมที่ว่าด้วย “จดหมายเหตุที่หายไป” ดังเช่นกรณีของสุพรรณ บุรณะพิมพ์ อาจจะชวนให้คิดไปถึงกรณีของจดหมายเหตุที่หายไป/ชั่วคราว และยังหาไม่พบ นั่นคือกรณีของศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และอดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร (ภาพ 5) ท่านเป็นทั้งผู้บริหาร นักการศึกษา และศิลปินแห่งชาติด้านวรรณศิลป์ เป็นผู้ที่มิระบียบวินัยสูงมาก และจดบันทึกร่องราวต่างๆ

ไว้อย่างเป็นระบบ อันรวมถึงบันทึกประจำวัน เช่น ท่านบันทึกไว้ทุกครั้งว่า ท่านมาที่วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์เมื่อใด และในแต่ละครั้งท่านได้ทำ กิจอันใดบ้าง ถ้ามีนักประวัติศาสตร์ต้องการจะเขียนประวัติของมหาวิทยาลัย ศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ ก็คงจะไม่มีหลักฐานใดที่จะเทียบได้กับ จดหมายเหตุของท่านศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล เนื่องจากท่านไม่มี ทายาท และท่านผู้หญิง ดุษฎี มาลากุล ภรรยาของท่านก็ถึงแก่กรรมลงใน เวลาที่ใกล้กับท่าน จึงไม่มีผู้ดูแลทรัพย์สินของท่านที่มีได้เป็นส่วนหนึ่งของ พินัยกรรม อาจารย์จากมหาวิทยาลัยศิลปากรที่ใกล้ชิดกับท่านไปถึงบ้าน ท่านเข้าเฝ้าไปหลังจากท่านถึงแก่กรรม เอกสารต่างๆ อันเป็นต้นฉบับตัว เขียนของบพละคร นิราศ บันทึกประจำวัน ปาฐกถา ฯลฯ ได้หายไปหมดสิ้น ไม่ทราบว่ตกไปอยู่ในมือใครบ้าง และเขาเหล่านั้นจะสำนึกถึงความสำคัญ ของสิ่งเหล่านี้เพียงใด สิ่งที่มหาวิทยาลัยศิลปากรได้มา คือชุดลูกเสือ ซึ่ง ปัจจุบันนำมาตั้งแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ขนาดย่อมในหอสมุดพระราชวัง สนามจันทร์ ปัญหานี้เป็นปัญหาระดับชาติ ถ้ามีการณรงค์ประกาศหาสมบัติ ที่หายไป แล้วนำมารวบรวมไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เราก็คงจะได้ หลักฐานที่ช่วยให้ภาพของการศึกษาไทยในช่วงเวลาร่วม 70 ปีชัดเจนขึ้น

ภาพ 5 : ศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล

ที่มา : <http://www.trueplookpanya.com/new/cmsdetail/knowledge/26306/>

กรณีที่กำลังพูดถึงนี้เป็นเรื่องของนักเขียน นักคิด และนักวิชาการที่อาจมีความนอบน้อมต่อตนเองเกินไป จนประเมินตนเองไว้ต่ำ และมีได้เตรียมการใดๆ ไว้ในส่วนที่เกี่ยวกับจดหมายเหตุของตนเอง แต่ในทางที่กลับกันก็เป็นไปได้ที่บางท่านอยากจะฝากมรดกทางความคิดเอาไว้ในรูปของวัสดุจดหมายเหตุ (ที่เกินขอบเขตของงานที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ไปแล้ว) เพื่อไว้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้และนำไปศึกษา เราไม่ควรประณามท่านว่า “หลงตัวเอง” เพราะเมื่อได้สร้างงานที่ได้รับการยอมรับต่อเนื่องมาในระดับหนึ่ง ท่านเหล่านั้นก็น่าจะมีสิทธิ์ที่จะคิดวางแผนของท่านมีค่า และข้อมูลทั้งหลายที่สัมพันธ์กับงานที่ท่านสร้างขึ้นก็ควรที่จะได้รับการเก็บรักษาไว้เช่นกัน ตัวอย่างที่ใครจะนำมาเสนอคือ จดหมายเหตุของกวีและนักประพันธ์ละครระดับแนวหน้าของโลกตะวันตก คือ Bertolt Brecht (ค.ศ. 1898-1956) แม้จะต้องเร่ร่อนลี้ภัยไปในประเทศต่างๆ ในโลกตะวันตก (“เปลี่ยนประเทศบ่อยครั้งกว่าเปลี่ยนรองเท้า” ดังข้อความในกวีนิพนธ์บทหนึ่ง) ก่อนที่จะไปพำนักอยู่ในสหรัฐอเมริกาจนเลิกสงคราม เบรชท์ก็พยายามเก็บเอกสารต่างๆ ของตนเองเอาไว้ ในเรื่องนี้ ภรรยาของเขา ซึ่งเป็นนักแสดงระดับแนวหน้าของเยอรมัน คือ Helene Weigel (ค.ศ. 1900-1971) ถือได้ว่าเป็นผู้มีคุณูปการเป็นอย่างยิ่ง เพราะเธอเก็บรวบรวมเอกสารนานาชนิดของเบรชท์เอาไว้ อันรวมถึงเศษกระดาษแผ่นเล็กๆ ซึ่งเบรชท์เขียนสั่งงานที่เกี่ยวกับการแสดงหรือกิจอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้ที่เชี่ยวชาญในเรื่องเบรชท์จะทราบดีว่า ไม่ใช่เศษกระดาษธรรมดาๆ แต่สามารถบ่งชี้ความคิดของมหากวีผู้นี้ได้ด้วย หลังจากเบรชท์ถึงแก่กรรม เธอกับเพื่อนร่วมงานคนหนึ่ง ชื่อ Herta Ramthum (ค.ศ. 1907-1988) ซึ่งผู้เขียนได้มีโอกาสทำความรู้จักเมื่อปีค.ศ. 1987 ได้ร่วมกันสร้างหอจดหมายเหตุเบรทอลท์เบรชท์ (Bertolt-Brecht-Archiv) ขึ้นมา ซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นระบบ และเอื้อต่อการวิจัยเป็นอย่างมาก ดังที่ผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไปในการบรรยายประสบการณ์การวิจัยของผู้เขียนเอง

สำหรับนักวิชาการนั้น จดหมายเหตุก็มีความสำคัญเช่นกัน นักวิชาการเป็นผู้ที่สร้างงานเคียงไปกับงานสร้างสรรค์ของศิลปิน และ

งานวิชาการก็มีบทบาทอันสำคัญในการสร้างความเข้าใจและความชื่นชมต่องานศิลปะให้แก่มหาชน ในบางครั้ง เราอาจจะกล่าวไปถึงขั้นว่า งานของศิลปินบางคนมีชีวิตยืนยาวต่อเนื่องมาได้ก็ด้วยบทบาทเกื้อหนุนของนักวิจารณ์และนักวิชาการ กรณีที่จะกล่าวถึงเป็นเรื่องของศาสตราจารย์ด้านวรรณคดีเปรียบเทียบและวรรณคดีเยอรมัน คือศาสตราจารย์ Eberhard Lämmert (ค.ศ. 1924-2015) ท่านเป็นทั้งนักวิชาการและผู้บริหารที่ได้รับการยอมรับนับถือ (ภาพ 6) เคยดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเบอร์ลินเสรี (Freie Universität Berlin เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Free University Berlin) เป็นประธานสมาคมชิลเลอร์แห่งเยอรมนี (Deutsche Schillergesellschaft) ซึ่งเป็นองค์กรที่เป็นผู้กำกับกับการดำเนินงานของหอจดหมายเหตุวรรณคดีเยอรมัน (Deutsches Literaturarchiv) เป็นเวลาต่อเนื่องถึง 14 ปี เป็นผู้กอบกู้มรดกของเยอรมันตะวันออกในด้านวรรณคดีศึกษาขึ้นมาในรูปของสถาบันใหม่ ซึ่งรวมทั้งนักวิชาการจากปากตะวันออกและตะวันตกให้มาทำงานร่วมกัน คือ ศูนย์วิจัยวรรณคดีแห่งเบอร์ลิน (Zentrum für Literaturforschung Berlin เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Centre for Literary Research Berlin) ประสบการณ์ของท่านจึงมีความเข้มข้นทั้งในด้านเนื้อหาวิชาการ และความชัดเจนในการบริหารองค์กรทางวิชาการ เมื่อท่านอายุประมาณ 88-89 ปี ท่านเริ่มสะสมเอกสารจดหมายเหตุของท่านทีละเล็กทีละน้อยให้เป็นระบบ และในปี 2014 ก็สามารถส่งจดหมายเหตุของท่านไปยัง Deutsches Literaturarchiv Marbach ได้ ท่านถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2015 หลังจากที่ได้จัดการกับงานจดหมายเหตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว แสดงว่าท่านไม่ตั้งอยู่ในความประมาท สมกับที่เคยบริหารงานประเภทนี้อยู่ถึง 14 ปี กรณีที่กล่าวถึงเป็นเรื่องของความสนใจของเจ้าของจดหมายเหตุในการมอบสมบัติเหล่านี้ให้กับหอจดหมายเหตุ

เรื่องของศาสตราจารย์แลมเมอร์ต ซึ่งมอบจดหมายเหตุให้ก่อนที่จะถึงแก่กรรม เป็นธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ที่ทำให้เกิดศัพท์ภาษาเยอรมันคำใหม่ขึ้น คือ Vorlass คำว่า "lass" มาจากคำกริยา "lassen" แปลว่า

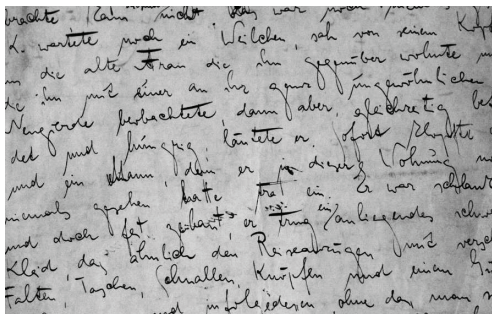

ภาพ 6 : Prof. Eberhard Lämmert กล่าวประกาศเกียรติคุณ
ในวาระการประสาทปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ให้แก่กวีวิชาการไทย
ณ มหาวิทยาลัย Tübingen ค.ศ. 2009
(ด้วยความเอื้อเฟื้อของมหาวิทยาลัย Tübingen)

“ทิ้งไว้ให้” ส่วนคำว่า “Vor” แปลว่า “ล่วงหน้า” หมายความว่า มอบให้ก่อน
ที่จะจากโลกนี้ไป แต่เดิมในกิจการของจดหมายเหตุ จะรู้จักกันแต่เฉพาะ
จดหมายเหตุที่ได้มาทีหลัง คือหลังจากที่บุคคลคนนั้นถึงแก่กรรมไปแล้ว
เรียกว่าเป็น Nachlass คำว่า “Nach” แปลว่า “ข้างหลัง” หรือ “ภายหลัง”
คือหมายถึงสิ่งที่ทิ้งไว้ให้กับคนรุ่นหลัง ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นขนบของ
วิทยาทาน คือทั้งเจ้าตัวและทายาทมอบจดหมายเหตุให้เป็นวิทยาทาน โลก
ยุคใหม่เป็นโลกของธุรกิจที่เงินเป็นใหญ่ แนวปฏิบัติใหม่จึงเกิดขึ้นในรูปของ
การซื้อขายวัสดุจดหมายเหตุ เรามักจะได้รับข่าวอยู่เสมอว่า ดันฉบับตัวเขียน
หรือจดหมายเหตุของนักประพันธ์เลื่องชื่อของโลก ถูกนำมาขายด้วยการ
ประมูลโดยกลุ่มวานิชย์ตัวกลางผู้มากด้วยรสนิยมในกรุงลอนดอน ด้วยจำนวน
เงินที่สูงไม่แพ้กับจิตรกรรมบนสื่อโลก

เป็นที่น่าสังเกตว่าในระยะหลังนี้ มิติเชิงพาณิชย์ได้เข้ามามีบทบาทใน
กิจของจดหมายเหตุ โดยที่เจ้าของหรือแม้แต่ผู้ให้กำเนิดตัวจดหมายเหตุ
เหล่านั้น หรือทายาทของเขา นำมาขายให้กับหอจดหมายเหตุ บางครั้งใน

ราคาที่สูงมาก ในฐานะครูภาษาตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูภาษาและวรรณคดีเยอรมัน ผู้เขียนจะขอใช้ตัวอย่างที่มาจากวงการของเยอรมันตัวอย่างแรก เป็นเรื่องของนักปรัชญาเอกของศตวรรษที่ 20 คือ Martin Heidegger (ค.ศ. 1889-1976) (ภาพ 7) ในช่วงปัจฉิมวัย ท่านได้นำข้อมูลจดหมายเหตุอันเป็นต้นฉบับงานทางปรัชญาอันเลื่องชื่อของท่านมาขายให้กับหอจดหมายเหตุวรรณคดีที่เมืองมาร์บัค นับเป็นเหตุการณ์ที่สร้างความประหลาดใจให้กับมหาชน และทำให้ผู้คนส่วนหนึ่งตั้งข้อกังขาแก่นักคิดระดับแนวหน้าของเยอรมันผู้นี้ เพราะโดยทั่วไปแล้ว ผู้ทรงปัญญาในระดับนี้มักจะสำนึกในความสัมพันธ์กับผลงานของตัวเอง ถึงขั้นที่จะมอบให้เป็นวิทยาทานต่อมหาชน (ดังเช่นในกรณีของ“จารีกวัตโพธิ์” ของไทยเราเองที่สร้างขึ้นให้เป็น “public domain”) แนนอนที่สุดที่หอจดหมายเหตุอันเลื่องชื่อย่อมจะต้องตัดสินใจที่จะเข้าครอบครองมรดกทางความคิดของ Heidegger และรู้ก็พร้อมที่จะให้การสนับสนุน เพราะมีเช่นนั้น นักสะสมหรือองค์กรทางวิชาการของสหรัฐอเมริกาก็คงจะไม่มองข้ามสมบัติอันล้ำค่าเหล่านี้ไปเป็นแน่

ภาพ 7 : ต้นฉบับงานของนักปรัชญา Martin Heidegger
ที่มา : <http://img.welt.de/img/literarischewelt/crop102008514/5896934706-ci3x2f-w900/Marbach-Teaser-DW-Politik-Marbach.jpg>

กรณีที่ 2 เป็นเรื่องเกี่ยวกับจดหมายเหตุของสำนักพิมพ์ที่ได้รับการยอมรับนับถือมากที่สุดในเยอรมนีในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คือ

Suhrkamp Verlag แห่งเมือง Frankfurt-am-Main ซึ่งเป็นสำนักพิมพ์ที่นักประพันธ์ นักเขียน นักคิด และนักวิชาการระดับแนวหน้าของเยอรมนีให้ความไว้วางใจด้วยการมอบงานให้นำไปตีพิมพ์เผยแพร่ เรียกได้ว่า การเผยแพร่ผลงานเป็นภาษาเยอรมันที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างความคิดและความสำนึกใหม่ให้กับเยอรมนีในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง อยู่ในอาณัติของสำนักพิมพ์นี้ทั้งสิ้น ในกรณีนี้ ผู้ก่อตั้งสำนักพิมพ์ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ทายาทให้ความสำคัญกับกิจการในเชิงพาณิชย์ จึงนำกรูเอกสารอันรวมถึงตัวต้นฉบับออกมาเสนอขายให้กับหอจดหมายเหตุแห่งเมืองมาร์บัคเช่นกัน ซึ่งจะต้องซื้อด้วยภาษีอากรของราษฎร ทำให้ชาวเยอรมันส่วนหนึ่งเกิดความไม่พอใจว่า นายวาทินช์เหล่านี้ขาดความสำนึกในเรื่องของมรดกทางวัฒนธรรมที่น่าจะมอบให้เป็นสมบัติของชาติ แต่ในท้ายที่สุดหอจดหมายเหตุก็ตัดสินใจซื้อเอาไว้ในครอบครอง เป็นอันว่ายุคใหม่เป็นยุคของการซื้อขาย ความคิด เรื่องวิทยาทานได้สูญสลายไปแล้วในสังคมที่ครั้งหนึ่งผู้คนทั่วโลกเคยยกย่องว่าเป็น *แดนแห่งศิลปวัฒนธรรม*

ภาคีที่ 2 เป็นเรื่องของ **การจัดการ** จัดได้ว่าเป็นศาสตร์ใหม่ที่กำลังได้รับการเอาใจใส่เป็นอย่างมาก อีกทั้งการฝึกอบรมหรือการให้การศึกษาในเรื่องนี้ก็กำลังพัฒนาไปเป็นกิจเอกเทศที่ต่างจากกิจการห้องสมุดสามัญธรรมดา หลักการที่สำคัญที่สุดก็คือ การมุ่งแต่จะเก็บกรูมหาสมบัติด้วยความหวงแหนโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ที่อาจบังเกิดมีต่อกลุ่มผู้ใช้ ซึ่งอาจเป็นกลุ่มบุคคลที่ยังไม่ปรากฏตัว (เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า *“potential users”*) ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ล้าสมัย เทียบได้กับแนวคิดเรื่อง “หวงวิชา” ซึ่งรัชกาลที่ 3 ได้ทรงพยายามที่จะกำจัดให้หมดสิ้นไปด้วยการสร้าง “จารีกวดโพธิ์” ขึ้นในแง่นี้ การที่จะประเมินความสำคัญและอรรถประโยชน์ของเนื้อหาเป็นงานขั้นแรกที่จะต้องทำ ซึ่งนักจดหมายเหตุ (archivists) เองอาจไม่เชี่ยวชาญพอในความรู้บางสาขา จึงจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านให้ช่วยประเมินและแยกแยะวัสดุจดหมายเหตุอย่างเป็นระบบ จริงอยู่ในบางครั้ง เจ้าของจดหมายเหตุ หรือทายาท หรือศิษย์ ได้ช่วยจัดระบบให้

ล่วงหน้าแล้ว แต่พอจดหมายเหตุแต่ละแห่งก็มีระบบการจัดหมวดหมู่เอกสาร และวัสดุจดหมายเหตุของตนเอง การทำงานในขั้นที่ 2 นี้ เป็นสิ่งที่เสี่ยงไม่ได้

พอจดหมายเหตุบางแห่งวางระบบที่ว่าด้วยขอบข่ายเนื้อหาของวัสดุจดหมายเหตุไว้แต่เริ่มแรกแล้ว เช่น หอจดหมายเหตุที่ผู้เขียนคุ้นเคยดี คือ หอจดหมายเหตุวรรณคดีเยอรมันที่เมืองมาร์บัค จดหมายเหตุที่รวบรวมไว้เป็นทั้งงานของกวี นักประพันธ์ และนักคิด (อันรวมถึงนักปรัชญา) อีกทั้งยังเปิดทางไว้สำหรับนักวิชาการในสาขาที่เกี่ยวข้องด้วย ผู้เขียนได้อ้างถึงจดหมายเหตุของนักวิชาการด้านวรรณคดีเปรียบเทียบและวรรณคดีศึกษา Prof. Eberhard Lämmert ไว้แล้วข้างต้น ผู้เขียนรู้จักกับท่านดี เพราะท่านมีเมตตาต่อผู้เขียนมาก รับเป็นนักวิชาการพี่เลี้ยง (mentor) ในการวิจัยของผู้เขียนต่อเนื่องมาถึง 30 ปี ท่านเขียนงานวิเคราะห์งานด้านวรรณคดีศึกษาของผู้เขียนไว้อย่างละเอียดลึกซึ้ง และก็ให้เกียรติเป็นผู้กล่าวประกาศเกียรติคุณในวาระที่มหาวิทยาลัย Tübingen ประสาทปริญญาคุณูปกตติดกิตติมศักดิ์ให้แก่ผู้เขียนเมื่อ ค.ศ. 2009 (ซึ่งความจริงเป็นมากกว่าคำประกาศเกียรติคุณ เพราะเป็นการวิจารณ์ข้อวิจารณ์ที่มีลักษณะเป็นวิชาการสูงมาก)⁴

เมื่อท่านถึงแก่อนิจกรรมลงและผู้เขียนทราบว่าจะจดหมายเหตุของท่านอยู่ในความดูแลของ Deutsches Literaturarchiv Marbach จึงรีบติดต่อกับสถาบันแห่งนั้น โดยแจ้งไปว่า ผู้เขียนมีจดหมายของศาสตราจารย์แลมเมิร์ตเท่าที่หาได้ทันทีอยู่ 3 ฉบับ ซึ่งน่าจะได้รับการพิจารณารวมไว้กับคลังจดหมายเหตุของท่าน ผู้เขียนติดต่อไปทางอีเมลเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2015 หอจดหมายเหตุให้คำตอบในวันที่ 28 กันยายน 2015 โดยระบุว่า หอจดหมายเหตุยินดีที่จะรับวัสดุจดหมายเหตุเฉพาะที่เป็นเรื่องวิชาการหรือมีนัยทางวิชาการเท่านั้น ผู้เขียนตอบยืนยันเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2015 และ

⁴ กรกช อัครวิริยะนุภาพ, “ชนบทการมอบปริญญาคุณูปกตติดกิตติมศักดิ์: กรณีศึกษาจากมหาวิทยาลัยทือบิงเงิน” วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (ปีที่ 31, 2558), 24-49.

ส่งเอกสารให้พร้อมคำอธิบายเนื้อหาไปทางไปรษณีย์เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2015 หอจดหมายเหตุตอบยืนยันเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2015 ว่ายินดีรับจดหมายดังกล่าวเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของคลังจดหมายเหตุของศาสตราจารย์แลมเมิร์ต เมื่อผู้เขียนได้ตรวจสอบคatalอคของหอจดหมายเหตุ 1 สัปดาห์หลังจากนั้น ก็ปรากฏว่าจดหมายทั้ง 3 ฉบับดังกล่าวจากศาสตราจารย์แลมเมิร์ตถึงผู้เขียนได้รับการบันทึกไว้ในคatalอคเรียบร้อยแล้ว สรุปได้ว่าเป็นการทำงานที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ด้วยเวลาเพียงไม่ถึง 2 เดือน นับแต่วันที่ได้เริ่มติดต่อกัน อนุমানได้ว่าหอจดหมายเหตุฯ มีระบบการจัดการที่ดี และก็เป็นที่น่าทึ่งกันว่า มีนักวิชาการประจำทั้งในงานด้านหอสมุดและในกิจการด้านจดหมายเหตุเป็นจำนวนกว่า 100 คน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาเอก มีการกำหนดหน้าที่กว้างๆ ของหอจดหมายเหตุและหอสมุดไว้ 3 ประการคือ 1) การสร้างความเข้มแข็งในทางวิชาการ 2) การทำหน้าที่ให้การศึกษา (ในความหมายที่กว้างมากของคำว่า “Bildung” ในภาษาเยอรมัน ซึ่งรวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ การสร้างบุคลิกภาพ และการเสริมปัญญา) และ 3) การบริการ ได้มีการประเมินผลงานของหอจดหมายเหตุเป็นระยะๆ โดยไม่มีการพิจารณาจุดคุ้มทุนในความหมายทางเศรษฐศาสตร์แต่ประการใดเลย

ในเมื่อ “การบริการ” เป็นหนึ่งในสามของหน้าที่หลักของหอจดหมายเหตุ การจัดการก็จำเป็นจะต้องดำเนินไปตามนั้น การให้คำปรึกษาในการใช้จดหมายเหตุเป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่ทำอยู่เป็นประจำ เมื่อยุคของ IT มาถึง หอจดหมายเหตุก็ปรับตัวได้อย่างรวดเร็ว แต่เดิมผู้ใช้จะต้องเดินทางมาตรวจสอบด้วยตนเองว่า หอจดหมายเหตุมีวัสดุจดหมายเหตุอะไรไว้ในครอบครองบ้าง ปัจจุบันคatalอคของทั้งส่วนที่เป็นจดหมายเหตุและห้องสมุดได้รับการปรับเข้าระบบ online แล้ว ผู้สนใจสามารถเข้าถึงคatalอคได้อย่างเสรี ยิ่งไปกว่านั้นเพื่อไม่ให้เป็นการเสียเวลา ก็อาจส่งหนังสือหรือจดหมายเหตุล่วงหน้าได้ เมื่อเดินทางมาถึงมาร์บัคก็จะเริ่มงานศึกษาค้นคว้าได้ทันที ถึงอย่างไรก็ตาม สถาบันแห่งนี้ยังรักษานับดั้งเดิมในการที่ให้

โอกาสนักวิชาการได้สัมผัสกับเอกสารตัวจริงอยู่ และยังไม่คิดที่จะสร้าง digital archive ขึ้นมา และในรอบ 100 ปีนับแต่ก่อตั้งมา ยังไม่ปรากฏว่ามี เอกสารหายเลย! นั่นคือระบบเกียรตินิยมที่ผู้ให้และผู้รับร่วมกันรักษาไว้ ส่วน การที่ได้สัมผัสต้นฉบับ หรืองานต้นแบบนั้น ผู้เขียนเรียกว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย”⁵

กล่าวโดยสรุป การรวบรวมและเผยแพร่จดหมายเหตุของกรณีตัวอย่าง ที่เมืองมาร์บัตนั้นเดินไปในทั้ง 2 ทาง คือ ถูกกำหนดโดยผู้ให้ (รวมถึงการ แสวงหาผู้ที่จะมีมอบจดหมายเหตุให้ หรือแม้แต่การลงทุนซื้อ) คือถ้ายังสะสม จดหมายเหตุที่มีคุณค่าไว้เพียงใด เกียรติภูมิของตัวสถาบันเองก็จะยิ่ง เพิ่มขึ้นขึ้นตามลำดับ ในแง่นี้เรียกว่า “donor-oriented” แต่ถ้ามีมหาสมบัติ เอาไว้ แล้วไม่มีผู้ใช้ประโยชน์ ก็เท่ากับเสียเปล่า หรือกล่าวเป็นภาษาชาวบ้านได้ว่า “เสียของ” ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องให้ความสะดวกต่อผู้ใช้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ (อันรวมถึงการสร้างหอพักนานาชาติที่เรียกว่า “Collegienhaus” แปลตรงตัวว่า “เคหาสน์ของเพื่อนร่วมงาน [ทางวิชาการ]”) และจะต้องมีการเผยแพร่ให้เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า หอจดหมายเหตุมีวัตถุประสงค์ จดหมายเหตุอะไรบ้างซึ่งนักวิจัยจะใช้ประโยชน์ได้ ในแง่นี้เรียกว่า “user-oriented” ผู้เขียนได้ให้ภาพอุดมคติของหอจดหมายเหตุมา ณ ที่นี้ โดยที่ทราบตระหนักดีว่า มิใช่หอจดหมายเหตุทุกแห่งจะได้มาตรฐานที่เทียบเคียง กันได้กับมาร์บัต ความสำเร็จส่วนหนึ่งเป็นผลมาจาก “ความรักชาติในระดับ ท้องถิ่น” (local patriotism) ของแคว้นวีตเทมแบร์ก (Württemberg) เอง ที่ริเริ่มงานด้วยการเก็บต้นฉบับของกวีและนักประพันธ์ของแคว้นนี้เอาไว้ ซึ่งต่อมาก็ขยายไปในระดับชาติ และมีการเพิ่มมิติเชิงวิชาการให้เข้มข้น ตลอดเวลา แต่ก็อีกนั่นแหละ สถาบันทางวิชาการใด ๆ มิใช่ประกอบด้วย อาคารสถานที่ และเครื่องมือต่าง ๆ หากแต่ขึ้นอยู่กับคน ผู้เขียนเองได้ไปใช้

⁵ เจตนา นาควัชระ, “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย,” *จุดยืนของมนุษยศาสตร์*, (กรุงเทพฯ: ชมนาด, 2558), 146-151.

จดหมายเหตุนี้ต่อเนื่องมาเป็นเวลา 40 ปี และก็พอสังเกตได้ว่า เจ้าหน้าที่ยุคเก่ามีไออุ่นของความเป็นมนุษย์มากกว่าผู้ร่วมงานยุคใหม่อย่างแน่นอน ความเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้มีสาเหตุมาจากปัจจัยใดไม่ใช่หน้าที่ของบทความนี้ที่จะต้องตอบ!

ภาคีที่ 3 ซึ่งจะกล่าวถึงเป็นลำดับสุดท้าย คือ **ผู้ใช้** ถือได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินการของจดหมายเหตุ จะขอเริ่มต้นด้วยตัวอย่างจากมหาวิทยาลัยศิลปากรเอง เมื่อเริ่มต้นตั้งวิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ อธิการบดีในขณะนั้น คือ ศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเอื้อให้อาจารย์และนักศึกษาได้เข้าถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ด้วยความสะดวกสูงสุด ท่านมีความเห็นว่าจะต้องนำเทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือในการนี้ให้ได้ เรื่องของหนังสือและห้องสมุดนั้นเป็นสิ่งที่สถาบันการศึกษาให้ความสำคัญอยู่แล้ว แต่เมื่อเทคโนโลยีในยุคนั้นสามารถบันทึกข้อมูลด้วยการอัดเสียง ท่านจึงได้เริ่มสะสมแถบบันทึกเสียงที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการวิจัย อาทิ แถบบันทึกเสียงของบุคคลสำคัญของโลก เช่น มหาตมะ คานธี และแถบบันทึกเสียงการแสดงละครของ กวีเอก เช่น เชกสเปียร์ แทนที่จะเก็บหลักฐานเหล่านั้นไว้ในรูปของจดหมายเหตุธรรมดาๆ ท่านคิดถึงการบริการให้แก่ผู้ใช้ จึงได้ติดต่อบริษัทที่เชี่ยวชาญด้านเครื่องไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ของต่างประเทศให้ช่วยออกแบบเพื่อสร้าง **ห้องสมุดเสียง (sound library)** ขึ้น (ภาพ 8) โดยนำแถบบันทึกเสียงต่างๆ บรรจุไว้ในคลังข้อมูล แล้วนำมาเผยแพร่พร้อมกันได้ถึง 50 ช่อง โดยผู้ใช้สามารถใช้บริการด้วยการโทรศัพท์ติดต่อเข้ามา ณ วัตรกรรมขั้นนี้ได้รับการบันทึกไว้ในตำราโสตทัศนศึกษาทุกเล่มในขณะนั้น และห้องสมุดเสียงได้ให้บริการถึงพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน โดยผ่านระบบโทรศัพท์ ผู้เขียนเองในฐานะอาจารย์ของมหาวิทยาลัยศิลปากรตั้งความหวังไว้มาก และพยายามจะนำข้อมูลอันล้ำค่าเหล่านั้นมาใช้ในการเรียนการสอน จำได้ว่าครั้งหนึ่งได้รับมอบหมายให้สอนบทละครของเชกสเปียร์ ซึ่งอยู่ในหลักสูตรชั้นปีที่ 3 ของคณะอักษรศาสตร์ เมื่อสอนไปถึงตอนสำคัญ

คือ ตอนที่ Hamlet กล่าว monologue อันเลื่องชื่อที่เริ่มต้นด้วย “To be, or not to be...” (องก์ที่ 3 ฉากที่ 1) ซึ่งผู้เขียนได้อธิบายและวิเคราะห์ด้วยบทมาล่วงหน้าอย่างดีแล้ว นักศึกษาจึงดื่มด่ำกับข้อความนี้ ซึ่งผู้แสดงเป็นนักแสดงอาชีพที่สามารถใช้เสียงสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ฟังได้อย่างยอดเยี่ยม นักศึกษาคนหนึ่งยกมือขึ้นและขอฟังตัวบทละครตอนนี้ซ้ำอีกครั้ง ปรากฏว่าระบบที่ออกแบบมาไม่สามารถกำกับให้แถบบันทึกเสียงถอยหลังได้ จำต้องรอให้เดินหน้าไปอีกหลายชั่วโมงกว่าจะกลับมาถึงที่เดิม นั่นคือความล้มเหลวของการใช้เทคโนโลยีที่ไม่ได้ยึดผู้ใช้เป็นสหรณะ (user-oriented) ไม่ช้าไม่นานห้องสมุดเสียงก็ถูกทอดทิ้ง และเลิกกิจการไปในปัจจุบันโลกดิจิทัลเปิดโอกาสให้มากมายเกินกว่าที่ห้องสมุดเสียงจะให้ได้ บทเรียนจากนวัตกรรมครั้งนี้ก็คือ ไม่ว่าในยุคใดสมัยใด มนุษย์ต้องเป็นผู้นำ และเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ต้องเป็นผู้ตาม ถึงอย่างไรก็ตาม ห้องสมุดเสียงก็ได้ทำหน้าที่ของภาคีที่ 1 ในการสะสมวัสดุจดหมายเหตุอันทรงคุณค่าเอาไว้ แต่มาย่อหย่อนในบทบาทของภาคีที่ 2 คือการจัดการ และล้มเหลวในการสนองตอบความต้องการของภาคีที่ 3 คือผู้ใช้

ภาพ 8 : ห้องสมุดเสียง มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์
(ด้วยความเอื้อเฟื้อของมหาวิทยาลัยศิลปากร)

สิ่งที่จำเป็นต้องตอกย้ำอยู่เสมอก็คือจดหมายเหตุเป็นสิ่งที่สนับสนุนการวิจัย ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 นักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์หลงทางไปเป็นเวลาหลายทศวรรษ เพราะไปลุ่มหลงกับทฤษฎีที่ว่าโลกแห่งความ

เป็นจริงไม่สำคัญ โลกแห่งความคิดผืนต่างหากที่เป็นตัวเสริมสร้างปัญญา
ในด้านวรรณคดีศึกษามีการสร้างทฤษฎีที่มีผู้ตามอยู่จำนวนไม่น้อยที่ว่า
วรรณกรรมไม่มีความสัมพันธ์อันใดกับโลกแห่งความเป็นจริง ซึ่งรู้จักกันใน
นามของมโนทัศน์ที่ว่าด้วย “non-referentiality” ตัวบทเท่านั้นคือสิ่งที่ควร
ศึกษา ยิ่งไปกว่านั้นก็มีผู้เสนอสร้างทฤษฎีที่ว่าด้วย “มรณกรรมของผู้แต่ง”
(the death of the author) ขึ้นมา⁶ เพื่อเป็นการต่อต้านมรดกของยุคโรแมนติก
ที่ยกย่องกวีและศิลปินว่าเป็นผู้นำแสงสว่างมาสู่โลก โดยกล่าวแบบสุดขั้ว
เอาไว้ว่า วรรณกรรมคือการนำคำในพจนานุกรมมาเรียงต่อๆ กันเข้าไป
เท่านั้นเอง นอกจากนี้ก็ยังมีการเลียนแบบความคิดทางวิทยาศาสตร์ว่า
วรรณคดีศึกษาต้องไม่ทำหน้าที่ประเมินคุณค่า (non-evaluative) ซึ่งเกี่ยวกับ
เรื่องนี้ ผู้เขียนเองได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่ง⁷ ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของ
หลักฐานเอกสารอันบ่งบอกอย่างชัดเจนว่า นักวรรณคดีส่วนใหญ่ยังทำกิจ
ของการประเมินคุณค่าอยู่ มิได้หลงตามแนววิทยาศาสตร์นิยม (scientism)
เช่นที่กล่าวอ้างกัน สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อไม่สนใจข้อมูล
โดยเฉพาะข้อมูลระดับปฐมภูมิ การศึกษาแนวชีวประวัติจึงถูกทอดทิ้งไปด้วย
เป็นที่น่าสังเกตว่าแนวคิดดังกล่าวได้เสื่อมถอยไปให้โลกตะวันตกหลาย
ทศวรรษมาแล้ว แต่นักวิชาการไทยจำนวนหนึ่งยังหลงอยู่กับแนวคิดที่ล้า
สมัย ผู้เขียนได้มีโอกาสเดินทางไปวิจัยในเยอรมนีทุกปี และไปเยี่ยม
มหาวิทยาลัยเก่าในสหราชอาณาจักรเป็นบางปี ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา และ
สังเกตได้ว่า การวิจัยในแนวของชีวประวัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวประวัติเชิง
ปัญญา (intellectual biography)⁸ ซึ่งจำเป็นต้องใช้หลักฐานจดหมายเหตุ

⁶ โรลองด์ บาร์ธส์, “มรณกรรมของผู้แต่ง” แปลโดย ชีรา สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา และเขียน
บทวิเคราะห์โดย เจตนา นาควิธระ, ใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, *พลังการวิจารณ์: วรรณศิลป์*,
(กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, 2547), 699 -714.

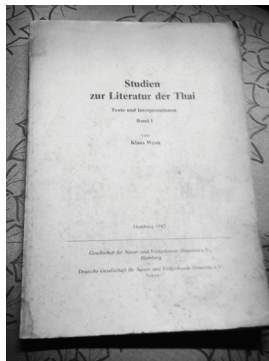
⁷ เจตนา นาควิธระ, *แนวทางการประเมินคุณค่าวรรณคดีในวรรณคดีวิจารณ์ เยอรมัน
ฝรั่งเศส และอังกฤษ-อเมริกัน ในศตวรรษที่ 20*, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2539).

⁸ Seán Burke, *The Death and Return of the Author*, Second Edition, (Edinburgh:
Edinburgh University Press, 2004).

กำลังเบ่งบานในวงการตะวันตก ในบ้านเราเอง นักประวัติศาสตร์เกาะกลุ่มกันทำวิจัยที่ถือได้ว่าเป็นการบุกเบิกพรมแดนใหม่ โดยใช้ศิลาจารึกและเอกสารชั้นต้น (แม้ว่าจะเป็นเอกสารที่ตีพิมพ์แล้วมากกว่าต้นฉบับตัวเขียน) ตัวบ่งชี้ในบริบทตะวันตกที่ว่า การให้ความสำคัญกับหลักฐานปฐมภูมิกำลังได้รับความสนใจเป็นอย่างมากคือ ความคึกคักของหอจดหมายเหตุที่เมืองมาร์บัต เมื่อผู้เขียนเดินทางไปทำวิจัยที่นั่นล่าสุดเมื่อปลายเดือนกันยายน 2015 โดยขอใช้บริการทั้งของหอสมุดและหอจดหมายเหตุ ปรากฏชัดว่ามีผู้มาใช้หอสมุดมีจำนวนไม่มากนัก ในขณะที่ห้องอ่านต้นฉบับตัวเขียน (เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Manuscript Reading Room) แนนซ์ดทุกวันที่ผู้เขียนไปขอใช้วัสดุจดหมายเหตุนั้น เหลือที่ว่างเพียง 2 ที่เท่านั้น ผู้เขียนตีความว่าที่เป็นเช่นนี้มิใช่เหตุบังเอิญ แต่วงวิชาการ (ซึ่งหอจดหมายเหตุที่มาร์บัตมิได้ให้บริการแก่นักวิชาการชาวเยอรมันเท่านั้น แต่ผู้ใช้งานไม่น้อยเป็นนักวิชาการชาวต่างประเทศ) กำลังกลับมาให้น้ำหนักกับการแสวงหาความจริงที่ต้นตอ หลักฐานปฐมภูมิจึงกลับไปเป็นเครื่องนำทาง สรุปได้ว่าหอจดหมายเหตุมิใช่โบราณสถานทางวิชาการที่หลงเหลือมาจากยุคก่อนอย่างแน่นอน

วงการมนุษยศาสตร์ของไทยควรที่จะต้องให้ความสำคัญต่อเรื่องของการใช้จดหมายเหตุให้มากกว่านี้ เพราะนักวิชาการน่าจะมุ่งที่จะเข้าถึงความจริง หรือไปให้ถึงจุดที่ใกล้ความจริงมากที่สุด ทั้งนี้ได้หมายความว่าหลักฐานปฐมภูมิเชื่อถือได้ในทุกกรณีไป นักวิจัยจำเป็นที่จะต้องนำหลักฐานจากหลายแหล่งมาเปรียบเทียบกัน การจัดทำวรรณกรรมฉบับวิจารณ์ (critical edition) โดยเฉพาะวรรณกรรมรุ่นเก่าก่อนมีการนำระบบการพิมพ์มาใช้ในประเทศไทย ยังเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนา ในแง่นี้ นักวิชาการชาวตะวันตกบางคนได้สร้างคุณูปการให้แก่วงการมนุษยศาสตร์ของไทยไว้นับไม่น้อยเลย (ภาพ 9) ดังตัวอย่างของนักวรรณคดีชาวเยอรมัน Klaus Wenk (ค.ศ. 1927-2006) ผู้ซึ่งได้พิสูจน์ให้เห็นว่า วรรณกรรมเอกของไทยที่อ่านกันอยู่และใช้ในสถานศึกษานั้นจัดพิมพ์ขึ้นโดยมิได้ยึดหลักการใดๆ ที่แน่ชัดในส่วนที่เกี่ยวกับฉบับตัว

เขียนที่ใช้เป็นต้นแบบ ซึ่งแต่ละเรื่องก็มีการเก็บรักษาไว้หลายฉบับในหอสมุดแห่งชาติ มีการปรับเปลี่ยน ตัด แต่งเดิมโดยไม่เคยมีการอธิบายหลักการใดๆ ที่นำมาใช้ หมายความว่าถึงแม้การเก็บรักษาวัสดุจดหมายเหตุจะอยู่ในเกณฑ์ที่พอใช้ แต่ก็ไปไม่ถึงปลายทาง คือไม่มีการนำต้นฉบับต่างๆ นั้นมาศึกษาเปรียบเทียบกัน แล้วจึงจัดทำฉบับสุดท้ายที่ถือได้ว่าเป็นตัวบทที่ดีที่สุด⁹ สำหรับ Wenk เองนั้น ก่อนจะแปลวรรณกรรมคลาสสิกของไทยเป็นภาษาเยอรมัน เขาจะศึกษาด้านฉบับตัวเขียนฉบับต่างๆ เสียก่อน แล้วนำมาเปรียบเทียบกับฉบับที่หอพระสมุดฯ จัดพิมพ์ และเมื่อเขาตัดสินใจว่าจะใช้สำนวนใด เขาจะระบุคำหรือข้อความที่แตกต่างออกไปในต้นฉบับต่างๆ พร้อมอธิบายเหตุผลในการเลือกเฟ้นของเขาไว้ด้วย¹⁰

ภาพ 9 : หนังสือภาษาเยอรมันของ Klaus Wenk เล่มที่ 1
ในชุด “การศึกษาวรรณคดีไทย”
(ภาพถ่ายจากต้นฉบับ)

ล่าสุดนักวิชาการชาวอังกฤษ Dr.Chris Baker และภรรยา คือ ศ.ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้แปล *ขุนช้างขุนแผน* ออกเป็นภาษาอังกฤษ โดยให้ชื่อว่า *The Tale of Khum Chang Khun Phaen* (2010) นอกจากจะเป็น

⁹ Klaus WenK, *Studien zur Literatur der Thai*, Band I (Hamburg: Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasians. V., 1982), 16-18.

¹⁰ Op. cit., Band I (1982), Band II (1984).

งานแปลที่ทรงคุณภาพแล้ว หนังสือ 2 เล่มใหญ่นี้ยังเป็นหลักฐานของประโยชน์ในการนำเสนอต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกัน และได้พบว่าฉบับหลวง (หรือฉบับหอพระสมุดฯ) ไม่ตรงกับฉบับที่พิมพ์ก่อนหน้านี้ เราเชื่อว่าสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีวินิจฉัยไปในทางที่จะชำระต้นฉบับให้เหมาะกับการนำไปใช้ในการศึกษาสำหรับเยาวชน จึงมีการแก้ไขและตัดข้อความบางตอนที่เห็นว่าไม่เหมาะสม นอกจากนี้ วรรณคดีไทยที่ได้รับการฟื้นฟูในยุคต้นรัตนโกสินทร์มีที่มาจากชนบทมุขปาฐะ จึงมีต้นฉบับที่หลากหลาย ในการแปลนั้น ผู้แปลจึงมิได้ยึดฉบับพิมพ์ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นบรรณาธิการ แต่เพียงฉบับเดียว¹¹ เป็นอันว่าความแม่นยำของวิทยาการทางมนุษยศาสตร์ และความน่าเชื่อถือในทางวิชาการสัมพันธ์กับการรู้จักกลับไปหาต้นกำเนิด นักวิชาการรุ่นใหม่ที่หมกมุ่นอยู่กับการท่องบทกวีตะวันตก คงอดไม่ได้ที่จะมองนักวิชาการที่ให้ความสำคัญกับหนังสือเก่าและจดหมายเหตุว่าคร่ำครึ หรือเสียเวลาไปกับเรื่องที่ไร้สาระ แต่เราท่านก็ไม่ควรจะลืมว่า จุดหมายปลายทางของวิทยาการไม่ว่าสาขาใดก็คือ การแสวงหาความรู้ที่นำไปสู่ความจริง ในแง่นี้การใช้จดหมายเหตุอาจจะเป็นการสร้างภูมิทัศน์ด้านทานต่อวิชาการกำมะลอที่เป็นเพียงกายกรรมทางปัญญา (intellectual acrobatics) ก็ได้

เมื่อพูดถึง “ปลายทาง” ของกิจแห่งจดหมายเหตุ เราคงจะหยุดอยู่ที่กลุ่ม “ผู้ใช้” เท่านั้นไม่ได้ มหาชนทั่วไปก็จัดได้ว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายเช่นกัน แม้แต่ผู้ที่มิได้มีความสนใจทางวิชาการก็น่าที่จะได้รับรู้ว่า จดหมายเหตุเป็นที่สะสมสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีความหมายต่อพวกเขาในฐานะราษฎร ผู้เสียภาษีอย่างไร จดหมายเหตุจึงมักใส่ใจที่จะจัด นิทรรศการ เป็นครั้งคราว เพื่อนำเอาจดหมายเหตุที่ทรงคุณค่าและมีความหมายต่อมหาชนทั่วไปออกมาแสดง โดยปกติมักจะเป็นต้นฉบับของงานที่สำคัญ ๆ ของนักคิดนักเขียน ที่ได้รับการยอมรับในระดับชาติและระดับนานาชาติ สำหรับวงการ

¹¹ Chris Baker and Pasuk Phongpaichit, *The Tale of Khun Chang Khun Phaen*, Chiang Mai: Silkworm Books, 2010, ix.

ตะวันตกนั้น ถ้ามีเอกสารโบราณ เช่น สมุดภาพทางศาสนาจากมัยสมัย ก็มักจะได้รับความสนใจเป็นอย่างดี ผู้เขียนจำเป็นต้องกลับมาพิจารณา ตัวอย่างจากมาร์บ็คอีกครั้งหนึ่ง เพราะเจ้าหน้าที่ด้านวิชาการของหอจดหมายเหตุ แห่งนี้มีความเชี่ยวชาญสูงมากในการจัดนิทรรศการ พวกเขาจะไม่พึงพอใจ เพียงแต่นำเอกสารที่สำคัญๆ มาแสดงเพียงเท่านั้น แต่มีความทะเยอทะยาน ถึงขั้นที่จะตั้งหัวข้อ (theme) เอาไว้ แล้วลงมือทำวิจัยเกี่ยวกับหัวข้อยังกล่าว เพื่อที่จะกำหนดให้ได้ว่าจะเลือกเฟ้นวัสดุจดหมายเหตุใดมาแสดง จะสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเอกสารต่างๆ ได้อย่างไร หรือจะสร้างเอกภาพให้แก่ นิทรรศการด้วยวิธีการใด ที่สำคัญก็คือเขาใช้จดหมายเหตุเป็นคำตอบให้แก่ โจทย์ที่ตั้งไว้ได้หรือไม่ จะขอยกตัวอย่างนิทรรศการครั้งหนึ่งที่พวกเขาตั้งชื่อ ว่า “วรรณกรรมในยุคอุตสาหกรรม” (ภาพ 10) มีการนำหนังสือที่ตีพิมพ์ใน ยุคนั้น รวมทั้งงานวิชาการที่เกี่ยวกับหัวข้อยังกล่าวมาแสดง นอกจากนั้นก็ มีการคัดสรรจดหมายและต้นฉบับของนักเขียนที่สำคัญๆ รวมถึงข้อความที่ คัดมาจากหนังสือพิมพ์ (ซึ่งมาร์บ็คสะสมมาอย่างต่อเนื่อง) อีกทั้ง ภาพประกอบจากแหล่งต่างๆ ทุกครั้งจะมีการจัดพิมพ์สูจิบัตร (catalogue) ที่เรียกได้ว่าเป็นผลของการวิจัยอันกว้างขวางและลึกซึ้ง ผู้คนเดินทางจาก ที่ต่างๆ มาชมนิทรรศการที่เมืองเล็กๆ แห่งนี้ และก็ได้ความรู้ที่เป็นรูปธรรม มากกว่าหนังสือหรือตำราที่เขียนโดยศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์สังคม หรือวรรณคดีศึกษาเสียอีก แต่เดิมมีการจัดนิทรรศการที่อาคารหลังเก่าของ สมาคมซิลเลอร์แห่งเยอรมนี ซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ต่อมา แคว้นบาเดิน-วิทเทมแบร์กและรัฐบาลกลางร่วมกันจัดสรรงบประมาณให้ สร้างอาคารนิทรรศการหลังใหม่ขึ้น โดยมีการประกวดแบบ และผู้ชนะการ ประกวดเป็นสถาปนิกชาวอังกฤษที่มีผลงานระดับนานาชาติมาตลอด คือ David Chipperfield ประธานาธิบดีแห่งสหพันธรัฐให้เกียรติมาเปิดพิพิธภัณฑ์ วรรณคดียุคใหม่ (ที่รู้จักกันเป็นภาษาเยอรมันว่า “Literaturmuseum der Moderne”) (ภาพ 11) เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน ค.ศ. 2006 แล้วกล่าวสุนทรพจน์ ที่มีความตอนหนึ่งที่น่าสนใจว่า “ถ้าเราจะค้นหาวางจะหาที่อยู่สักแห่งใน

เยอรมนีให้แก่วรรณคดีแล้วละก็ เราก็ได้พบมันได้ที่มาร์บัตต์ แน่นอนที่ประเทศอื่นๆ จะไปตั้งสถาบันเช่นนี้ในเมืองหลวง แต่วัฒนธรรมในเยอรมนีมีเมืองหลวงหลายแห่ง นั่นคือความหลากหลายอันเป็นลักษณะเฉพาะของภูมิภาคเยอรมัน”¹² เรื่องของจดหมายเหตุในที่นี้จึงกลายเป็นเรื่องของคนที่มิชอบดีรู้จักใช้ของดีนั้น และผู้คนที่เห็นพ้องว่าของนั้นดีจริง นั่นคือปรากฏการณ์ทาง “วัฒนธรรม” ที่เราควรยกย่อง

ภาพ 10 : สุนทรนิทรรศการ “วรรณคดีในยุคอุตสาหกรรม”
ที่มา : <http://ecx.images-amazon.com/image/A1PvX3RtRhL.jpg>

ภาพ 11 : พิพิธภัณฑ์วรรณคดียุคใหม่ (Literaturmuseum der Moderne)
(ภาพถ่ายโดยผู้เขียน)

¹² Chetana Nagavajara, *Auf der Suche nach einer grenzüberschreitenden Wissenschaftskultur*, (Nakorn Pathom: Department of German, Silpakorn University, 2013), 36. ประเด็นที่เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ที่ผูกอยู่กับสถาบันวัฒนธรรมและสถานที่ตั้งของหอสมุดได้รับการวิเคราะห์ไว้แล้วในบทความของผู้เขียน ชื่อ “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย” (อ้างแล้ว)

เรื่องเกี่ยวกับการใช้ความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมมารองรับสมบัติทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่คนไทยรู้จักดี ถ้าเอ่ยถึงหอไตร เราจะสังเกตได้ว่า หอไตรของพระอารามบางแห่งเป็นเพชรแห่งสถาปัตยกรรมไทย ในโลกตะวันตกที่วัฒนธรรมลายลักษณ์เป็นใหญ่มาตั้งแต่ก่อนมีการประดิษฐ์แท่นพิมพ์ หอสมุดของวัดคริสต์ต่างๆ ตั้งแต่สมัยสมัยเป็นต้นมา มักเป็นแหล่งเก็บมหาสมบัติที่เป็นทั้งหนังสือและจดหมายเหตุ และทุกยุคสมัย สถาปนิกจะแข่งขันกันในการออกแบบห้องสมุดที่นับได้ว่าเป็นงานชิ้นเอก โดยเฉพาะยุคบารอกมีผลงานที่ยอดเยี่ยมอยู่หลายแห่ง เมื่อประมาณ 15 ปีมาแล้ว ผู้เขียนได้ไปประชุมทางวิชาการที่สวิตเซอร์แลนด์ในฤดูหนาว (เดือนมกราคม) และได้รับคำแนะนำจากชาวสวิสคนหนึ่งว่า ไม่ควรจะพลาดโอกาสที่จะไปเยี่ยมวัดนิกายเบเนดิกตินที่เมืองเล็กๆ บนภูเขาใกล้กับนคร Zürich ชื่อ Einsiedeln ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ ค.ศ. 1130 ที่นั่นพระมีธรรมเนียมการสวดมนต์เย็น (Vesper) ที่เครื่องขมิ้นและไฟเราะต่อเนื่องกันมาเกือบหนึ่งพันปีแล้ว นอกจากนั้นยังมีห้องสมุดประจำวัดที่สวยงามยิ่ง ผู้เขียนขึ้นรถไฟไปที่นั่นในขณะที่ยอดหนาวภายนอกอยู่ที่ -10°C ได้ไปฟังการสวดมนต์เย็นที่ฟังแล้วน่าประทับใจ แต่ก็ไม่สามารพฟังได้จนจบ เพราะอากาศในโบสถ์หนาวมาก เมื่อฝนตัวจะไปชมหอสมุดอันเลื่องชื่อ หลวงพี่ท่านหนึ่งก็บอกว่าปีหน้าจะมาใหม่ได้หรือไม่ เพราะตอนนี้ปิดซ่อม เป็นอันว่าผู้เขียนได้รับเพียงรสแห่งมนตราแห่งศาสนาคริสต์ แต่มิได้มีโอกาสชื่นชมวัฒนธรรมลายลักษณ์อันล้ำค่า

ประเด็นที่ว่าด้วยจดหมายเหตุกับการรวบรวม การจัดการ และการสนองความต้องการของผู้ใช้และมหาชน ถือได้ว่าเป็นประเด็นที่บ่งชี้สำนึกของสังคม จดหมายเหตุจึงมิใช่มีความสำคัญแต่เฉพาะกับวงวิชาการ แต่เป็นดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของสังคมอารยะได้ด้วย

การใช้จดหมายเหตุในการวิจัย: กรณีศึกษา

ผู้เขียนใคร่ขอแนะนำประสบการณ์ส่วนตนที่เกี่ยวกับการใช้จดหมายเหตุมาอภิปรายในที่นี้ เพื่อเป็นการสนับสนุนประเด็นเชิงหลักการที่ได้เสนอมา

ข้างต้น ทั้งนี้จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจไปถึงมูลเหตุที่กระตุ้นให้ผู้เขียนเลือกทำวิจัยในแต่ละเรื่องไว้ด้วย

งานวิจัยชิ้นแรกที่จะกล่าวถึง เป็นงานที่วาดด้วยความสัมพันธ์ระหว่าง กวีและนักการละครเอกของเยอรมัน คือ แฮร์ททอลท์ เบรชท์ กับประเทศฝรั่งเศส ซึ่งผลการวิจัยได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่มเป็นภาษาอังกฤษ ชื่อ *Brecht and France* (Bern: Peter Lang, 1994) ก่อนที่จะอภิปรายประเด็นเรื่องการใช้จดหมายเหตุในการค้นคว้าเรื่องเบรชท์ จะขออนุญาตเล่าภูมิหลังเกี่ยวกับการที่ผู้เขียนให้ความสนใจกับงานของกวีและนักการละครเยอรมันผู้นี้ ในราวปี 1960 ขณะที่ผู้เขียนศึกษาระดับปริญญาตรีด้านภาษาปัจจุบันอยู่ในประเทศอังกฤษ นักศึกษาของ Fitzwilliam House (ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น Fitzwilliam College) ของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ นำละครเรื่อง *ข้อยกเว้นและกฎเกณฑ์* (ชื่อภาษาอังกฤษว่า “The Exception and the Rule”) ออกแสดงเป็นภาษาอังกฤษ พวกเขาהל้าถึงขนาดไปเช่าห้องประชุมของศาลว่าการเมืองเคมบริดจ์เป็นสถานที่จัดแสดง และก็ปรากฏว่ามีผู้คนมาชมไม่ถึงครึ่งโรง แต่นั่นก็ได้สกัดกั้นความรักที่มีต่อศิลปะการละครของพวกเขาแต่ประการใด พวกเขาวิญญูณของ “ผู้รักสมิครเล่น” อย่างแท้จริง เมื่อมองย้อนกลับไป ผู้เขียนคิดว่า พวกเขาแสดงได้ดีทีเดียว และการสร้างฉากที่เรียบง่าย ถือได้ว่าเป็นความสำเร็จอย่างหนึ่ง นอกจากนั้น พวกเขาที่เรียนดนตรีก็ยังกล้าหาญถึงขั้นที่จะใช้ดนตรีประกอบฉบับดั้งเดิม ซึ่งผู้แต่งคือ Paul Dessau (ค.ศ. 1894-1979) เป็นดนตรีที่เล่นยากมาก ผู้เขียนจำได้ว่าคนที่เล่นบัสซูน (bassoon) ต้องทำงานหนักมาก แต่ก็พาตัวไปจนรอด เสียงดนตรีค่อนข้างจะแปร่งเพี้ยน (ด้วยความตั้งใจของผู้ประพันธ์) เข้ากับบทกวีของเบรชท์ที่ว่าด้วย “การทำให้แปลก” (เรียกในภาษาเยอรมันว่า “Verfremdung”) ซึ่งเป็นตัวที่ชวนให้ผู้ดูผู้ชมต้องถูกคิดอยู่ตลอดเวลา และเป็นตัวผลักดันให้ละครของเบรชท์เป็นละครแห่งความคิดที่สร้างความหตุหรหไปพร้อมกันด้วย

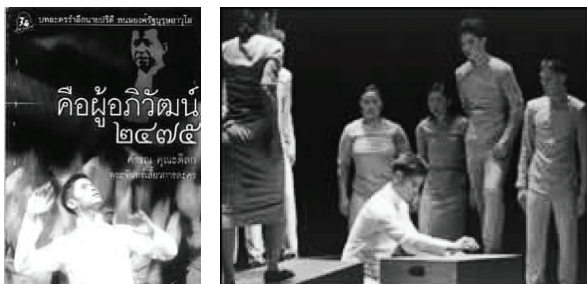
เชื้อไฟจากการได้ชมการแสดงของกลุ่มสมิครเล่นครั้งนั้น ทำให้ผู้เขียนสนใจติดตามงานของเบรชท์ต่อมา การที่ได้ศึกษาภาษาและวรรณคดี

เยอรมันเป็นหนึ่งในสองวิชาเอกในระดับปริญญาตรี ทำให้ค่อยๆ ซึมซับรสแห่งศิลปะของเบรชท์ไปที่ละเล็กละน้อย เมื่อได้ข้ามไปศึกษาต่อในระดับปริญญาเอกในเยอรมนี ก็ได้มีโอกาสชมละครของเบรชท์ที่เป็นต้นฉบับบ่อยครั้งขึ้น เรียกได้ว่าเข้าใจทั้งตัวบทและชื่นชมกับการแสดง ข้าเมื่อได้กลับมายังประเทศไทยแล้ว ก็ได้มีโอกาสชมละครของเบรชท์อีกหลายเรื่อง ซึ่งมีผู้ดัดแปลงเป็นภาษาไทย อาจกล่าวได้ว่าเรื่องที่ประทับใจผู้เขียนที่สุดคือ *ช้อยกเว้นและกฎเกณฑ์* ซึ่งมีผู้กำกับการแสดงจากเยอรมนีมาช่วยฝึกซ้อมนักแสดง และผู้เขียนก็ได้วิเคราะห์การแสดงครั้งนั้นไว้ในเอกสารที่นำไปเสนอต่อการประชุมของสมาคมวรรณคดีเปรียบเทียบนานาชาติ ณ กรุงนิวยอร์ก เมื่อ ค.ศ. 1982¹³

ความสนใจอย่างต่อเนื่องทำให้ผู้เขียนใคร่ที่จะเสนอภาพรวมของผลงานการละครของเบรชท์ จึงได้เขียนหนังสือเรื่อง *วรรณกรรมละครของแบร์ทอลท์ เบรชท์ : การศึกษาเชิงวิจารณ์* ขึ้น (จัดพิมพ์โดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เมื่อปี 2526) เป็นการวิเคราะห์บทละครทุกเรื่องของนักประพันธ์ท่านนี้ ซึ่งมีใช่เป็นเพียงการอ่านวรรณกรรมบทละคร แต่ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการได้ชมการแสดงจริงทั้งในยุโรปและในประเทศไทยเอง หนังสือเล่มนี้เป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีในหมู่นักเรียนวิชาการละคร ผู้กำกับการแสดง และนักแสดงของไทย ทั้งนี้เพราะนักแสดงของไทยจำนวนหนึ่งสนใจเบรชท์อย่างจริงจัง ด้วยเหตุที่เนื้อหาปลุกความสำนึกเชิงสังคม เหมาะกับยุคสมัย และกลวิธีการละครก็เป็นนวัตกรรมที่ชักจูงให้พวกเขาได้แสวงหาแนวทางที่จะต่อยอดจากละครเบรชท์ ละครไทยที่จัดได้ว่าสร้างขึ้นด้วยแรงดลใจจากเบรชท์ก็คือ *คือผู้อั้วฉวน* (ภาพ 12) ซึ่งเขียนบทและกำกับการแสดงโดย คำรณ คุณะติลก อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งได้ไปใช้ชีวิตอยู่ในฝรั่งเศสเป็นเวลาร่วมทศวรรษ ผู้เขียนได้

¹³ Chetana Nagavajara, *Comparative Literature from a Thai Perspective*, (Bangkok: Chulalongkorn University Press, 1996), 95-106.

วิเคราะห์งานชิ้นดังกล่าวที่ถือว่าเป็นหมุดหมายของพัฒนาการของการละครสมัยใหม่ในประเทศไทยเอาไว้ด้วย¹⁴

ภาพ 12 : ละครเรื่อง “คือผู้อาวุโสนี้” และการแสดงโดยนักแสดงสมัครเล่น
ที่มา : <http://www.komchadluek.net/detail/20100623/63792/63792.html>

เมื่อได้ศึกษางานของเบรชท์มาเป็นเวลาหลายทศวรรษ ผู้เขียนซึ่งได้ศึกษาภาษาและวรรณคดีฝรั่งเศสมาด้วยอย่างต่อเนื่อง เกิดความคิดว่าเบรชท์มีความรู้สึกซึ่งเกี่ยวกับความคิดทางสังคม การเมือง และศิลปะของฝรั่งเศส และก็ยังไม่มีนักวิชาการผู้ใดศึกษาประเด็นที่ว่าด้วยเบรชท์กับฝรั่งเศสได้เลย มีแต่งานที่ว่าด้วยผลกระทบของละครเบรชท์ในประเทศฝรั่งเศส วิธีการศึกษาที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในกรอบของวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบก็คือการนำตัวบทมาศึกษาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์ต่อกันหรือไม่ เพียงใด จริงอยู่ในกรณีของเบรชท์ก็อาจใช้วิธีการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่าเบรชท์ได้รับอิทธิพลจากนักประพันธ์ฝรั่งเศสคนใดบ้าง และในลักษณะใดหรืออาจจะศึกษาว่าเบรชท์ “สนทนา” กับท่านเหล่านั้นอย่างไร เพียงเท่านั้นก็อาจจะได้งานวิจัยในรูปแบบเดิมๆ ออกมาอีกเล่มหนึ่ง แต่ผู้เขียนคิดว่ายังมีมิติอีกหลายมิติที่ไม่สามารถจะสร้างความกระจ่างได้ด้วยการศึกษาแต่เพียง

ปีที่ 21
ฉบับที่ 3
ก.ค.
-
ก.ย.
2558

¹⁴ เจตนา นาควัชระ, “คือผู้อาวุโสนี้ : ทางอันแจ่มใสของละครเวทีไทย”, *ครุ่นคิดพิณจันท์*, (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น, 2544), 198-206.

ด้วยท สิ่งที่น่าจะทำก็คือ หาหลักฐานเพิ่มเติมจากตัวบุคคลที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ เรื่องเบรชท์ หรือผู้ที่เคยได้ร่วมงานกับเบรชท์ ผลการวิจัยที่ได้จากการ สัมภาษณ์ท่านเหล่านั้น มิได้ให้คำตอบดังที่ผู้เขียนต้องการ¹⁵ เพราะท่าน เหล่านั้นมิได้ให้ความสนใจต่อเรื่องความสัมพันธ์ทางความคิดระหว่างเบรชท์ กับฝรั่งเศส นอกจากนั้น ผู้เชี่ยวชาญชาวเยอรมันตะวันตกบางคนกล่าวอ้าง ว่า “ได้สำรวจจดหมายเหตุมาหมดแล้ว ไม่มีข้อมูลที่ว่าเบรชท์สนใจฝรั่งเศส อย่างจริงจัง” ผู้เขียนเป็นนักวิชาการที่ไม่เชื่อลมปากผู้ใดอย่างง่ายดายนัก จนกว่าจะได้ลงมือค้นคว้าด้วยตนเอง การไปวิจัยในเยอรมนีตะวันออกใน ครั้งนั้น ถือว่าเป็นความเสี่ยงทางวิชาการอย่างมาก เพราะตัวที่นำทางก็คือ “ความสามารถในการดมทางทางวิชาการ” (serendipity) ซึ่งอธิบายเป็นเหตุ เป็นผลไม่ได้ ทางออกทางเดียวที่มีอยู่ก็คือการเข้าถึงจดหมายเหตุ ที่ได้ รวบรวมเอาไว้ที่ “หอจดหมายเหตุ แบร์ทอลท์ เบรชท์” (Bertolt-Brecht-Archiv) ณ กรุงเบอร์ลินตะวันออก การฝ่ากำแพงเบอร์ลินจากเบอร์ลินตะวันตก ในปี 1987 นับว่าเป็นอุปสรรคอยู่ไม่น้อย แม้ว่าผู้เขียนจะมีจดหมายเชิญจาก ผู้อำนวยกาของ “หอจดหมายเหตุ แบร์ทอลท์ เบรชท์” ติดตัวอยู่ ทั้งนี้เพราะ ด้านตรวจคนเข้าเมืองของเยอรมนีตะวันออกเข้มงวดกวดขันมาก และเจ้าหน้าที่ ก็ทำงานล่าช้ากว่าในอารยะประเทศมากนัก สำหรับหอจดหมายเหตุ นั้นตั้ง อยู่ในบ้านพักดั้งเดิมของเบรชท์เอง เนื้อที่ไม่มากนัก แต่ต้องยอมรับว่า การเก็บ เอกสารทำได้ยอดเยี่ยม โดยเฉพาะจดหมายของเบรชท์ นักวิชาการ ด้านจดหมายเหตุของสถาบันแห่งนี้ได้อ่านสำเนาจดหมายทุกฉบับของ เบรชท์แล้ว (เบรชท์ชอบใช้พิมพ์ดีดมากกว่าเขียนด้วยลายมือ และเก็บสำเนา จดหมายเอาไว้) รวมทั้งจดหมายถึงเบรชท์ที่มีอยู่ด้วยจำนวนหนึ่ง และได้ ย่อเนื้อหาไว้สั้นๆ รวบรวมด้วยกระดาษพิมพ์ดีดเป็นเล่มในรูปของดัชนี ซึ่ง อำนวยความสะดวกอย่างอเนกอนันต์ต่อผู้วิจัย ดัชนีเล่มนั้นที่ผู้เขียนได้ใช้ อาจเป็นเล่มที่ 2 ที่มีอยู่ในโลกนี้ ส่วนเล่มที่ 1 ที่เป็นต้นฉบับนั้น

¹⁵ Chetana Nagavajara, “Chapter 1: Introduction”, *Brecht and France*, (Bern: Peter Lang, 1993.), 1-14.

หอบจดหมายเหตุน่าจะเก็บรักษาไว้เอง ไม่ให้ผู้อื่นใช้ ภายในเวลาไม่กี่วัน ผู้เขียนก็ลงความเห็นได้ว่า หัวข้อวิจัยนี้น่าจะสำเร็จลุล่วงไปได้อย่างแน่นอน เพราะมีหลักฐานเอกสารที่เป็นรูปธรรมหนุนอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีฝรั่งเศส เรื่องของการนำคณะละคร Berlin Ensemble ไปแสดงในต่างประเทศ รวมทั้งปารีส เรื่องของความนิยมของรัฐบาลเยอรมนีตะวันออกที่มีต่อผลงานของคณะละครของเบรชท์ในต่างประเทศ ซึ่งเบรชท์เขียนไปต่อว่าต่อขานอย่างรุนแรง หลักฐานเหล่านี้มีน้ำหนักต่อการวิจัยมาก ยิ่งไปกว่านั้นยังพบหลักฐานว่าเบรชท์เองจัดได้ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีฝรั่งเศส มีเอกสารฉบับหนึ่งซึ่งเป็นจดหมายตอบกระทรวงศึกษาธิการว่า หนังสือต่างประเทศที่นักเรียนมัธยมของเยอรมนีตะวันออกควรจะทำมีอะไรบ้าง ซึ่งปรากฏว่ามีงานที่เป็นวรรณคดีฝรั่งเศสอยู่เป็นจำนวนมาก (ซึ่งนักเรียนก็คงจะต้องอ่านฉบับแปล)

นอกจากจดหมายเหตุที่เป็นเอกสารแล้ว หอบจดหมายเหตุยังรักษาห้องสมุดส่วนตัวของเบรชท์ไว้อย่างดีมาก (ภาพ 13) ผู้เขียนพบหนังสือวรรณคดีและปรัชญาฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นฉบับแปลเป็นภาษาเยอรมัน ซึ่งหมายความว่า ภาษาฝรั่งเศสของเบรชท์ที่ได้เรียนมาในระดับมัธยมนั้นอาจจะถดถอยไปบ้างแล้ว ในหนังสือส่วนใหญ่มีรอยขีดด้วยดินสอเส้นหนา ทั้งที่เป็นการขีดแนวตั้งทั้งด้านหน้าและด้านหลัง และเป็นการขีดเส้นใต้ ผู้เขียนไม่แน่ใจว่ารอยขีดเหล่านั้นเป็นของเบรชท์เองหรือไม่ นับเป็นโชคมหาศาลที่หนึ่งในผู้ก่อตั้งหอบจดหมายเหตุฯ คือ Frau Herta Ramthum ยังมาทำงานที่นั่นเป็นบางวัน ผู้เขียนจึงไปขอความรู้จากท่าน ซึ่งท่านก็ได้ถ่ายทอดวิชาที่ว่านี้ให้ด้วยความเต็มใจ ท่านรู้จักเบรชท์เป็นอย่างดีและทราบว่าเขาชอบขีดลงบนหนังสือด้วยเส้นหนาๆ เป็นแนวตั้ง ทั้งนี้เพื่อเน้นข้อความที่ถูกต้องใจเขา ข้อแนะนำเพียงเท่านี้ก็ทำให้ผู้เขียนทำงานวิจัยก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง ทั้งนี้เพราะคาดเดาอยู่แล้วว่า เนื้อหาบางตอนของหนังสือฝรั่งเศสเล่มนั้นเล่มนี้จะตรงกับความคิดของเบรชท์เอง ตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนก็คือหนังสือบันทึกความทรงจำฉบับภาษาเยอรมันของ Louis de Rouvroy, Duc

de Saint-Simon (ค.ศ. 1675-1755) ขุนนางในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ซึ่ง
ถูกพระเจ้าหลุยส์มากกว่าเป็นผู้ต่อต้านด้วยปัญญา และการสนับสนุนศิลป
วัฒนธรรมของพระองค์นั้นเป็นเพียงการแสดงเพื่อเสริมบารมีอย่างหนึ่ง มี
ข้อความตอนหนึ่งที่เขาเขียนเอาไว้ว่า “พระองค์ท่านไม่เคยอ่านหนังสือแม้แต่
เล่มเดียวในชีวิต”¹⁶ (ซึ่งในความจริงไม่น่าจะเป็นไปได้) ช่างๆ ข้อความนั้น
พบว่ามีย่อยขีดแนวตั้งอยู่หลายเส้นทั้งหน้าและหลัง การพิจารณาในด้าน
เนื้อหาที่ย่อมจะชี้ไปในทางที่ว่า เบรชต์ต้องสะใจเป็นอันมากที่ข้าราชการ
ของพระเจ้าหลุยส์เองกล่าววิจารณ์พระราชาถึงเพียงนี้ แต่ถ้าไม่มีหลักฐาน
รอยขีดเหล่านั้น ข้อสันนิษฐานของผู้เขียนก็ย่อมจะมีน้ำหนักน้อย ผู้เขียน
เป็นหนี้บุญคุณ Frau Ramthum เป็นอันมาก เพราะได้พบข้อความอีกหลาย
ตอนซึ่งมีย่อยขีดในทำนองที่คล้ายคลึงกัน นับเป็นโชคอันมหาศาลที่ผู้เขียน
ได้รับทอดวิชาดังกล่าวมา เพราะอีก 1 ปีหลังจากนั้น Frau Ramthum ก็ถึง
แก่กรรม หนังสือ *Brecht and France* ของผู้เขียนน่าจะมีช่องว่างมากมาย
ถ้าผู้เขียนมิได้มีโอกาใช้เวลา 6 สัปดาห์ในการวิจัย ณ Bertolt-Brecht-
Archiv แห่งนั้น ทั้งนี้ ผู้เขียนได้เล่าถึงแง่มุมทางด้านสังคมและสุนทรียภาพ
ที่ได้มาจากการไปวิจัยในครั้งนั้นไว้แล้วในบทความ “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย”¹⁷

ภาพ 13 : บ้านของเบรชต์ที่เบอร์ลิน ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ
ที่มา : [http://static.bz-berlin.de/data/uploads/multimedia/
archive/00440/brecht-haus_440458a-1024x576.jpg](http://static.bz-berlin.de/data/uploads/multimedia/archive/00440/brecht-haus_440458a-1024x576.jpg)

¹⁶ Chetana Nagavajara, *Brecht and France*, 87.

¹⁷ เจตนา นาควัชระ, “สุนทรียศาสตร์แห่งการวิจัย,” *จุดยืนของมนุษยศาสตร์*, 123-133.

ตัวอย่างที่ 2 เป็นตัวอย่างจากการวิจัยที่ผู้เขียนยังมิได้เขียนรายงานฉบับสุดท้าย หัวข้อคือ การฟื้นตัวของวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบในเยอรมนีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1945-1975) ซึ่งเขียนเป็นภาษาเยอรมัน ผู้เขียนใช้ข้อมูลจดหมายเหตุ ทั้งที่ Deutsches Literaturarchiv Marbach และที่หอจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยทือบิงเงน (Universitätsarchiv Tübingen) โจทย์วิจัยนี้จัดได้ว่าเป็นช่องว่างทางความรู้ที่นักวิชาการเยอรมันยังมิได้ดำเนินการแก้ไข ตำราและหนังสือที่เป็นเรื่องของประวัติของวิชาที่เขียนไว้แต่เพียงคร่าวๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ ศาสตราจารย์เอแบร์ฮาร์ด แลมเมอร์ตพยายามที่จะสนับสนุนให้ผู้เขียนนำมาศึกษาอย่างจริงจัง และก็ทำให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์เอาไว้ก่อนที่จะท่านจะถึงแก่อนิจกรรม เมื่อปี 2015 ท่านคิดว่ามุมมองของบุคคลที่มีใช้ชาวเยอรมันและมีประสบการณ์ในการศึกษาวิชานี้ในมหาวิทยาลัยเยอรมันด้วยตนเอง ย่อมจะมีความเป็นกลางมากกว่าที่คนเยอรมันจะวิจัยเอง ผู้เขียนเองไม่กล้าที่จะกล่าวอ้างว่าจะทำได้สำเร็จเท่าที่ท่านได้คาดหวังไว้หรือไม่ แต่เมื่อได้อ่านงานวิชาการของนักวิชาการเยอรมันก็พบว่า นักวิชาการแต่ละสำนักมักจะเขียนเชิดชูสถาบันของตัวเองล่าสุดที่เห็นได้ชัดก็คือ หนังสือฉลอง 50 ปีของการก่อตั้ง สถาบันวรรณคดีทั่วไปและวรรณคดีเปรียบเทียบ ของมหาวิทยาลัยเบอร์ลินเสรี ชื่อ *Nach Szondi: Allgemeine und vergleichende Literaturwissenschaft an der Freien Universität Berlin 1965-2015*, Berlin: Kulturverlag Kadmos, 2016 (ภาพ 14) (ซึ่งผู้เขียนเองก็ได้เขียนบทความไปลงพิมพ์ไว้ด้วย ทั้งนี้ด้วยเหตุผลของมิตรภาพที่เคยมีต่อศาสตราจารย์แลมเมอร์ต ที่ผู้เขียนเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง) หนังสือเล่มนี้ยกย่องผู้ก่อตั้งชาวอังกฤษเรียน คือ Peter Szondi (ค.ศ. 1929-1971) ไว้ราวกับเป็นเทพ ซึ่งความจริงท่านผู้นี้ก็เป็นผู้ที่สร้างคุณูปการไว้มากในช่วงชีวิตอันสั้นของท่าน (ซึ่งจบลงด้วยอัตวินิบาตกรรม อาจจะเป็นเพราะความกดดันจากการที่เคยถูกพวกนาซีจับเข้าค่ายกักกันในเยรวัวยเพราะเขาเป็นยิว)

ภาพ 14 : ปกหนังสือ *Nach Szondi: Allgemeine und vergleichende Literaturwissenschaft an der Freien Universität Berlin 1965-2015*
(ภาพถ่ายจากต้นฉบับ)

การค้นคว้าโดยใช้จดหมายเหตุของผู้เขียนทำให้สามารถตอบประเด็นใหญ่ๆ และประเด็นเล็กๆ ไปได้พร้อมกัน จะขอกล่าวถึงประเด็นเล็กๆ ประเด็นหนึ่งเสียก่อน คือ ข้อกล่าวหาที่ว่าครูของผู้เขียน ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งวารวรรณคดีเปรียบเทียบขึ้นในเยอรมนีตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และสอนและวิจัยวิชานี้มาจนเกษียณอายุในปี 1975 ข้อกล่าวหาที่ว่าก็คือ ท่านมีอคติในด้านของการต่อต้านชนเชื้อชาติยิว และร้ายยิ่งไปกว่านั้นคือเป็นสมาชิกของพรรคนาซี เรื่องนี้ยังเป็นที่เชื่อกันในวงการจนกระทั่งทุกวันนี้ แต่จากจดหมายเหตุของท่านที่เก็บรักษาไว้ที่มาร์บัคและทือบิงเงนมีหลักฐานชัดเจน ทั้งที่เป็นจดหมายส่วนตัวของท่านถึงนักวรรณคดีเปรียบเทียบอีกท่านหนึ่ง และทั้งที่เป็นจดหมายอันเป็นทางการจากอธิการบดีมหาวิทยาลัยทือบิงเงนว่า ท่านไม่เคยเป็นสมาชิกพรรคการเมือง หรือองค์กรทางการเมืองใดๆ เลย¹⁸ ผู้เขียนได้โอกาสที่จะนำความจริงมาเผยแพร่ก่อนที่จะสรุปงานวิจัยชิ้นนี้เสียอีก เมื่อสภาวิชาการด้านศิลปะของแคว้นบาวาเรีย (Bayerische Akademie der

¹⁸ จดหมายภาษาเยอรมันเขียนด้วยลายมือจาก Kurt Wais ถึง Horst Rüdiger ลงวันที่ 24 สิงหาคม ค.ศ. 1964 และจดหมายภาษาอังกฤษ ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 1945 จากอธิการบดีมหาวิทยาลัย Tübingen ถึง The (American) Military Government, Hamburg (หมายเลขเอกสาร Universitätsarchiv Tübingen 431/1483)

Künste) ได้เชิญให้ผู้เขียนเขียนบทความเกี่ยวกับ Kurt Wais ลงใน *สารานุกรมชีวประวัติของเยอรมนีฉบับใหม่* (Neue Deutsche Biographie) ซึ่งขณะนั้นกำลังเตรียมต้นฉบับ และกองบรรณาธิการก็ยอมรับการยืนยันความบริสุทธิ์ของอาจารย์ของผู้เขียนแล้ว

ประเด็นที่สำคัญกว่านั้นซึ่งมาจากหลักฐานที่เก็บไว้ในจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยทือบิงเงนก็คือ ความใจกว้างของผู้ชนะสงคราม ในที่นี้ก็คือฝรั่งเศส ที่สนับสนุนให้มหาวิทยาลัยเปิดการเรียนการสอนอย่างรวดเร็วเมื่อสงครามสิ้นสุดลง และผลักดันให้มีการสอนและวิจัยในวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบขึ้น เพื่อเป็นการเปิดแนวคิดใหม่ให้แก่วงการวิชาการของเยอรมัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นิสิตนักศึกษาส่วนหนึ่งที่กำลังกลับมาจากสงครามและเริ่มศึกษาใหม่ จากหลักฐานที่ปรากฏ มหาวิทยาลัยทือบิงเงนเองก็มีความคิดไปในแนวทางเดียวกันว่า วิทยาการสาขานี้จะเป็นแสงส่องทางให้เกิดทัศนคติใหม่ที่จะจรรโลงประชาคมนานาชาติ ถ้าปราศจากข้อมูลที่เป็นจดหมายเหตุ ผู้เขียนก็คงไม่มีทางได้ข้อสรุปไปในแนวทางนี้

ข้อค้นพบอีกประการหนึ่งที่ได้จากจดหมายเหตุจากเมืองมาร์บัคก็คือ ความทุ่มเทของนักวิชาการรุ่นบุกเบิกในช่วงหลังสงครามที่จะสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่วิทยาการสาขานี้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ การริเริ่มวารสารด้านวรรณคดีเปรียบเทียบฉบับใหม่ ชื่อ *Arcadia* ซึ่งบรรณาธิการผู้ก่อตั้งคือ Horst Rüdiger (ค.ศ. 1908-1984) ผู้ซึ่งทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจอย่างสุดความสามารถในการที่จะสร้างเวทีกลางนี้ขึ้นมา โดยได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการรุ่นเดียวกันและรุ่นหลังเป็นอย่างดี ในจดหมายโต้ตอบกับ Kurt Wais นักวิชาการทั้งสองเน้นย้ำความสำคัญที่จะต้องสร้างความแข็งแกร่งให้กับนักวิชาการรุ่นหลัง คำว่า “Nachwuchs” ซึ่งแปลว่า “ผู้ที่เติบโตตามมา” ปรากฏขึ้นบ่อยครั้ง) นอกจากนี้กลุ่มของ Horst Rüdiger ยังริเริ่มการก่อตั้งสมาคมวรรณคดีเปรียบเทียบของเยอรมันขึ้นมาด้วย ส่วน Kurt Wais นั้น ด้วยการที่มีความรู้ด้านภาษาและวรรณคดีของหลากหลายชาติ หลากภาษา และได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ จึงให้ความ

ร่วมมือด้วยการนำวงการเยอรมันไปสัมผัสกับวงการนานาชาติผ่านองค์กร 2 องค์กรคือ International Comparative Literature Association (ICLA) และ Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes (FILLM) ซึ่ง Kurt Wais ได้รับเลือกตั้งเป็นรองประธานของทั้งสองสมาคม วิชาการณคดีเปรียบเทียบของเยอรมันจึงเป็นพันธมิตรกับประชาคม นานาชาติมาตลอด (เป็นที่น่าเสียดายว่า Peter Szondi ต่อด้านความร่วมมือระหว่าง Kurt Wais กับ Horst Rüdiger อย่างเต็มที่ด้วยความเข้าใจผิดว่า Kurt Wais เป็นนาซี) ยังมีแง่มุมอื่นๆ ที่ข้อมูลทางจดหมายเหตุช่วยให้ ภาพของการก่อตั้งของวิชานี้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้เขียนจะได้นำเสนอใน รายงานการวิจัยในโอกาสอันเหมาะสมต่อไป

ปัจจัยมบท : จากทฤษฎีสู่ปฐมภูมิ

กรณีตัวอย่างทั้งสองที่เสนอมาช่างต้นนี้ย่อมชี้ให้เห็นแล้วว่า การวิจัยที่ใช้ ข้อมูลจดหมายเหตุสามารถช่วยตอบคำถามทางวิชาการที่สำคัญๆ ได้ ซึ่ง วิธีการศึกษาค้นคว้าอย่างอื่นอาจจะทำไม่ได้ การละเลยการวิจัยเชิง จดหมายเหตุในตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 20 อาจทำให้วิชาการด้าน มนุษยศาสตร์กลายเป็นวิชาการที่พึ่งการฟังผืนและการคิดเป็นนามธรรม มากขึ้น ไม่ใส่ใจหลักฐานที่เป็นรูปธรรม จึงขาดความแม่นยำ แม่นตรง และเที่ยงธรรม ที่วิชาการทุกสาขาพึงมี เป็นที่น่ายินดีว่า ในปัจจุบันนักวิชาการด้าน มนุษยศาสตร์กลับมาเห็นความสำคัญของจดหมายเหตุ และในบางประเทศ ได้มีการทุ่มเททรัพยากรในทุกๆ ด้าน อันรวมถึงทรัพยากรมนุษย์ ในการสร้าง ความแข็งแกร่งให้แก่งานจดหมายเหตุ สำหรับบ้านเรานั้น ข้อมูลที่เป็น จดหมายเหตุมีอยู่มาก สิ่งที่ยังจำเป็นจะต้องพัฒนาก็คือ การสร้างระบบการ จัดการ และการชักจูงให้นักวิชาการหันมาใช้จดหมายเหตุมากขึ้น ในท้าย ที่สุด วิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ของเราจะก้าวข้ามกับดักแห่งการแสวงหา ความรู้ระดับทฤษฎี ไปสู่การแสวงหาความจริงในระดับปฐมภูมิได้ อันจะ เป็นปัจจัยหลักที่สร้างความแข็งแกร่งทางวิชาการให้แก่วงการของเรา